

MINISTRI KÄSKKIRI

Tallinn

06.05.2024 nr 82

Kultuurimälestise ohvrikoht Hiimets andmete muutmine

Muinsuskaitseseaduse (MuKS) § 14 lg 1 ja § 19 lg 1 alusel, arvestades MuKS § 20 lõiget 6 ja MuKS § 92 ning haldusmenetluse seaduse (HMS) § 64 lõiget 2:

1. **muudan kultuuriministri 27.07.1998. a määruse nr 20 „Kultuurimälestiseks tunnistamine“ punkti 326 asendades nimetuse ohverdamiskoht „Hiimets“ (kultuurimälestiste registri nr 17697) nimetusega ohvrikoht Hiimets ja kehtestan mälestise liigiks „ajalooline looduslik pühapaik“ vastavas käändes;**
2. **tunnistan kehtetuks mälestise ohvrikoht Hiimets (kultuurimälestiste registri nr 17697) mälestise liigi „arheoloogiamälestis“;**
3. **kehtestan mälestise ohvrikoht Hiimets (kultuurimälestiste registri nr 17697) piiri vastavalt käskkirja lisale 1;**
4. **tunnistan kehtetuks mälestise ohvrikoht Hiimets (kultuurimälestiste registri nr 17697) kaitsevööndi;**
5. **määrán käskkirja lisas 1 näidatud mälestise alal leevenduse selliselt, et Muinsuskaitseameti luba ei ole nõutav haljastustöödeks (MuKS § 52 lg 3 p 2).**

Muinsuskaitseametil (edaspidi amet) teha käskkiri teatavaks menetlusosalistele, kanda mälestiseks olemise lõpetamine kultuurimälestiste registrisse ja ajakohastada andmed riigi maakatastris.

Isikul, kes leiab, et haldusaktiga või haldusmenetluse käigus on rikutud tema õigusi või vabadusi, on õigus käskkiri vaidlustada 30 päeva jooksul käskkirja avaldamisest Riigi Teatajas, esitades kaebuse halduskohtusse halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud tingimustel ja korras.

Muudatuste õiguslik ja faktiline alus

MuKS-i § 92 järgi tuleb enne 01.05.2019 mälestiseks tunnistatud mälestise liigid viia kooskõlla kehtivas seaduses sätestatud mälestiste liigitusega.

Kultuuriministri 27.07.1998 määruse nr 20 „Kultuurimälestiseks tunnistamine“ punkti 326 järgi on ohverdamiskoht „Hiimets“ kaitstav arheoloogiamälestisena. Ajas täienev teave mälestise kohta

on kirjas kultuurimälestiste registris: 17697 Ohverdamiskoht "Hiimets".¹ Kuni 2019. aastani olid looduslikud pühapaigad (loodusmuinasvarad) kaitstud arheoloogiamälestiste liigina.² Eraldiseisva mälestise liigina on ajalooline looduslik pühapaik seaduses sätestatud 2019. aastast alates.

MuKS-i § 11 lg 3 järgi on **arheoloogiamälestis** inimtegevuse säile, asi või nende kogum ja muud jäljed, mis on kultuurimaastiku ajalise mitmekihilisuse näitajad ja mis annavad teaduslikku informatsiooni inimkonna ajaloo ning inimese suhte kohta looduskeskkonnaga. Arheoloogiamälestise oluline osa on arheoloogiline kultuurikiht. Lõike 6 järgi on **ajalooline looduslik pühapaik** olulise inimõjuta rahvapärismälestise ohverdamise, pühakspidamise, ravimise, usulise või rituaalse tegevusega seotud asi või maa-ala. Ajaloolised looduslikud pühapaigad on olulised rahvapärismälestiste ning kohaliku identiteedi kandjad.

Ohvrikoht Hiimets ei vasta senise teabe põhjal arheoloogiamälestise kriteeriumitele³, kuna mälestise alalt ei ole leitud arheoloogilist kultuurikihti ning seal ei ole tehtud arheoloogilisi uuringuid. See hinnang võib tulevikus muutuda, kuna alal võib leida avastamata arheoloogilist kultuurikihti ja arheoloogilisi leide, mis on ladestunud maapinda kunagiste usuliste praktikate käigus (sh ohverdamine). Ohvrikoht Hiimets vastab ajaloolise loodusliku pühapaiga mälestise liigi definitsioonile ja kriteeriumitele (vanus, kirjaliku ja/või pärimusliku teabe olemasolu, pärimuse või tavade järjepidevus).⁴

HMS § 64 lõigete 2 ja 3 järgi otsustatakse kehtiva haldusakti (kultuuriministri 27.07.1998 määruse nr 20) muutmine kaalutlusõiguse kohaselt. Kaalutlusõiguse teostamisel tuleb arvestada akti muutmise tagajärgi isikule, menetluse põhjalikkust, akti muutmise põhjuste olulisust ning nende seost isiku osalemisega menetluses ja isiku muu tegevusega, akti andmisest möödunud aega ning muid tähtsust omavaid asjaolusid. HMS § 4 lg 2 järgi tuleb kaalutlusõigust teostada kooskõlas volituse piiride, kaalutlusõiguse eesmärgi ning õiguse üldpõhimõtetega, arvestades olulisi asjaolusid ning kaaludes põhjendatud huve.

Ohvrikoht Hiimetsa mälestise muutmisel arvestatakse ala pärandkultuurilist väärtust, kaalutakse erinevaid avalikke ja erahuve ning kõike muud olulist, sh riigi tegevust mälestise säilimisel.

MuKS-i kohaselt on riikliku kaitse eeldus, et kultuuriväärtusega asi või maa-ala esindab Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikumat osa, millel on teaduslik, ajalooline, kunstiline või muu kultuuriväärtus või mille säilitamise kohustus tuleneb rahvusvahelisest lepingust. Hiimetsa suurt ajaloo- ja kultuuriväärtust selgitatakse käskkirja järgnevas osades. Eesti on ühinenud mitme rahvusvahelise konventsiooniga, millest on lähtutud mälestiste kaitse põhimõtetes.

¹ Käskkirja koostamise aja kultuurimälestiste registri veebileht:

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=17697>

² 1994. a muinsuskaitse seadus: „(2) Kinnismälestiseks võivad olla järgmised asjad: 1) muinas- ja keskaegsed asulakohad, linnused, pelgupaigad, kultusekohad, matusepaigad, muistsed põllud, teed, sillad, sadamakohad, veealused rajatised, töõndusega seotud kohad; .. (4) Mälestised liigitatakse arheoloogia-, arhitektuuri-, kunsti-, tehnika- ja ajaloomälestisteks.“

2002. a muinsuskaitse seadus: „(2) Kinnismälestiseks võivad olla järgmised asjad või asjade kogumid: 1) muinas-, kesk- ja uusaegsed asulakohad, linnused, pelgupaigad, kultusekohad, matusepaigad, muistsed põllud, teed, sillad, sadamakohad, veealused rajatised ning töõndusega seotud kohad; .. (4) Mälestised võib liigitada arheoloogia-, arhitektuuri-, kunsti-, tehnika- ja ajaloomälestisteks.“

³ Kultuuriministri 15.05.2019 määruse nr 23 „Mälestise liikide ja muinsuskaitseala riikliku kaitse üldised kriteeriumid ning muinsuskaitsealal asuvate ehitiste väärtusklassid“ § 4 (arheoloogiamälestise kriteeriumid).

⁴ Ajakohase riikliku kaitse vajaduse tuvastamisel lähtuti ekspertiishinnangutest. Oluline on 2020. a AB Artes Terrae OÜ koostatud ekspertiis „Mälestise Ohverdamiskoht "Hiimets" (reg nr 17697) vastavus mälestiseliigile „ajalooline looduslik pühapaik“ ja mälestise piiritlemise ettepanek“. Kättesaadav viite 1 veebilehelt, samuti käskkirja koostamise ajal kättesaadavalt veebilehelt https://register.muinas.ee/ftp/LPP/Muu/Maardu_hiimets.pdf.

1. Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon⁵ (jõustus Eesti suhtes 27.01.1995) käsitleb kogu kultuuripärandit – mälestisi, nende kogumeid ja vaatamisväärsed paikkondi ning rõhutab, et kohustus kindlustada riigi territooriumil asuva kultuuri- ja looduspärandi väljaselgitamine, kaitse, säilitamine, populariseerimine ja edasiandmine tulevastele põlvetele lasub eelkõige osalisriigil.

2. Euroopa maastikukonventsioon⁶ (jõustus Eesti suhtes 01.06.2018) käsitleb nii looduslikke kui ka linnalisi, nii silmapaistvalt väärtuslikke ja nõ igapäevamaastikke kui ka täiesti kahjustatud maastikke. Kõiki maastikke peetakse oluliseks, sest mis tahes maastik kujutab endast sealsete inimeste eluruumi ja on seetõttu oluline olenemata selle seisundist. Konventsioon rõhutab, et maastik on tervik ja sellega tuleb ruumilise planeerimise otsuste tegemisel arvestada. Nendest põhimõtetest on lähtutud ka mälestise väärtuste sõnastamisel ning nõuete seadmisel.

3. Kultuuripärandi väärtust ühiskonnas käsitlev Euroopa Nõukogu konventsioon ehk nn Faro konventsioon⁷ (jõustus Eesti suhtes 1.08.2021) rõhutab, et kultuuripärand on ühiskonna jaoks väärtuslik ressurss, mis on kestliku arengu loomulik osa ning tegeleb väärtustega, mille inimesed pärandile omistavad.

Omandi- jt õiguste ja vabaduste kaitseks on oluline kohaldada ka Euroopa Nõukogu inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni ning selle lisaprotokolli nr 1.⁸ Viimase artikli 1 järgi on igal füüsilisel või juriidilisel isikul õigus oma omandit segamatult kasutada. Kellelki ei või võtta tema omandit muidu, kui üldistes huvides ja seaduses ettenähtud tingimustel ning rahvusvahelise õiguse üldpõhimõtteid järgides. Eelnenud sätted ei piira siiski mingil viisil riigi õigust vajadusel kehtestada seadusi mh vara üldistes huvides kasutamise kontrollimiseks. Konventsiooni artikli 18 järgi tohib konventsioonis lubatud piiranguid temas osundatud õiguste ja vabaduste suhtes rakendada üksnes neil eesmärkidel, milleks nad on ette nähtud. Euroopa Inimõiguste Kohus on selgitanud, et protokoll nr 1 artiklile 1 omane “õiglase tasakaalu” põhimõte iseenesest eeldab kogukonna üldiste huvide olemasolu. Kohus on leidnud, et selliseks üldiseks huviks on ka riigi kultuuripärandi kaitsmine. Seejuures on riigil ulatuslik kaalutlusruum otsustamiseks, mis on kogukonna üldistes huvides. Küll tuleb tagada, et riik saavutaks õiglase tasakaalu kogukonna üldiste huvide ja üksikisiku põhiõiguste (omandi) kaitse vahel. Teisisõnu tuleb tagada proportsionaalsus kultuuripärandi kaitse eesmärgi ja selleks valitud vahendite (sh nõuete) vahel.⁹

Mälestisele sobiva ja vajaliku kaitse kehtestamisel hinnatakse esiteks ala vastavust riikliku kaitse kriteeriumitele. Seejärel kaalutakse teiseks nii mälestise väärtust kui kõiki muid alaga seonduvaid olulisi asjaolusid. Muuhulgas järgitakse MuKS § 3 lõikes 8 sätestatud, et mälestisele suunatud riiklikes tegevustes lähtutakse avalike huvide ning igatüüpi õiguste ja vabaduste tasakaalustatuse ning proportsionaalsuse põhimõttest.

I Ohvrikoht Hiimetsa vastavus riikliku kaitse üldistele kriteeriumitele

Kultuuriväärtuslik objekt või maa-ala võetakse riikliku kaitse alla siis, kui see vastab MuKS-i §-s 10 ja selle alusel kehtestatud riikliku kaitse eeldustele. Nii kaua, kuni eeldused on täidetud, on riiklik kaitse vajalik ja õigustatud. Nagu öeldud, on riikliku kaitse üldine eeldus, et kultuuriväärtusega asi või maa-ala esindab Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikumat osa, millel on teaduslik, ajalooline, kunstiline või muu kultuuriväärtus või mille säilitamise kohustus tuleneb rahvusvahelisest lepingust.

⁵ <https://www.riigiteataja.ee/akt/13118943>

⁶ <https://www.riigiteataja.ee/akt/228022018001>

⁷ <https://www.riigiteataja.ee/akt/218052021003>

⁸ Euroopa Nõukogu inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, <https://www.riigiteataja.ee/akt/13073654>.

⁹ Beyeler vs. Itaalia (33202/96).

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2233202/96%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-58832%22%5D%7D>.

Ajaloolised looduslikud pühapaigad, sh hiiekohad on kompleksed mälestised, mis sisaldavad nii materiaalse kui ka vaimse kultuuripärandi elemente. Vaimse kultuuripärandi moodustavad rahvapärinus ning traditsioonilised uskumused ja rituaalsed käitumispraktikad, mille materiaalseteks ilminguteks on pühapaikadega seotud inimtekkelised elemendid ning rituaalideks kasutatud loodusobjektid, nagu allikad, kivid ja puud. Looduslike pühapaikadega seotud käitumispraktikate tulemusena võivad pühapaigad sisaldada arheoloogilisi leide ja kultuurkihti. Materiaalse kultuuripärandi osaks võib lugeda kogu pühaks peetud maastikuobjekti looduskeskkonda (nt puud, kivid, allikad). Ohvrikoht Hiimets on üks esinduslikumaid näiteid eesti kultuuritraditsioonist, kus on peetud pühaks erinevaid loodusobjekte. Täiendavalt on ohvrikoht Hiimets oluline teadusliku informatsiooni allikas ajalooliste rituaalsete praktikate uurimisel ning väärtuslik pärandmaastiku kihistus.

Kultuuriministri 15.05.2019 määruse nr 23 „Mälestise liikide ja muinsuskaitseala riikliku kaitse üldised kriteeriumid ning muinsuskaitsealal asuvate ehitiste väärtusklassid“ (edaspidi määrus) §-s 2 on kirjas mälestiste riikliku kaitse üldised kriteeriumid.

Määruse § 2 punktis 2 on kirjas kriteerium **selektiivsus** – arvukate samatüübiliste asjade või maa-alade olemasolul kaitstakse esinduslikumaid, paremini säilinud ja kumuleeruva väärtusega asju. Riikliku kaitse kehtestamise püüdlus on ülevaatlik ajastuline, tüpoloogiline, inimloomingu erinevate praktikate, väljenduste ja väärtuste esindatus, kus riikliku kaitse alla võetud asjad või maa-alad esindavad väärtuslikumat osa kultuuripärandist.

Ohvrikoht Hiimets on esinduslik ja kumuleeruva väärtusega ala Eestis. Paljud looduslikud pühapaigad Eestis ei ole tänapäevani säilinud või pole neid võimalik olemasoleva andmestiku põhjal enam tuvastada. Hinnanguliselt on arhiiviallikaid ligikaudu 3000 Eesti looduslikku pühapaiga kohta, millest tänapäeval on 559 muinsuskaitse all. Ohvrikohta Hiimets on 20. ja 21. sajandil oluliselt mõjutanud inimtegevus. Seetõttu on pühapaik vaid osaliselt säilitanud oma loodusliku ilme ja terviklikkuse. Hiiepaiga kohta on kogutud arvukalt pärimusteateid üle saja aastase perioodi vältel.

1950. aastate lõpus oli ohvrikoha Hiimets ala kaetud puudega hõredalt.¹⁰ 2011. aastaks oli mets taastunud, kuid raie tulemusena langetati puid 14,6 hektaril. Aja jooksul on alale lisaks ehitatud elektriliin, gaasitrass ja reoveetiik. Seetõttu pole ohvrikoht Hiimets kahjuks tervikuna hästi säilinud.

Ajaloolisi looduslikke pühapaiku on riikliku kaitse all 559. Enamus looduslikke pühapaiku pole paraku säilinud või on maastikul tuvastamatud. 559 riikliku kaitse all olevast looduslikust pühapaigast on enamus ohvrikivid ja ohvriallikad. Hiiekohti on riikliku kaitse all 74. Üle poolte kaitsealustest hiiekohtadest paiknevad kõrgendikul ehk tegemist on hiimägedega. Ohvrikoht Hiimets esindab aga teistsugust hiiekoha tüüpi, mida iseloomustab paiknemine liigniiskel alal. Analoogseid madalsoo alal paiknevaid hiiekohti on riikliku kaitse all 10. Erakordselt väärtuslik on ohvrikoht Hiimetsa mälestise ala kus on säilinud terviklik, valdavalt sangleppadest koosnev mets ning kus asuvad ohvrikoha osaks olevad kivid ja allikad. Loodusliku täiskasvanud metsaalana on riikliku kaitse all 31 hiiekohta. See tähendab, et enamus isegi riikliku kaitse all olevatest hiiekohtadest pole kahjuks puutumatu metsana säilinud.

Eeltoodu ei tähenda aga, et need looduslikud pühapaigad, mis pole mälestised, või alad, mis jäävad mälestise alalt välja, poleks suure kultuuriväärtusega või oleks nende pühadus väiksem. Nagu selgitatud, on ohvrikohti, sh hiimetsi märkimisväärselt rohkem kui need, mis on määratletud

---

¹⁰ Viide 4, lk-de 37 ja 38 kaardid.

mälestisena. Kultuuriväärtus ei sõltu esimesena õiguslikust staatusest, vaid asja, objekti või ala sisulisest väärtusest. Kultuuriväärtus on ka nendel asjadel, objektidel, maa-alal vms, mis mälestis ei ole, mis on kohaliku kaitse all või mida väärtustab kogukond ilma, et see oleks mingilgi moel õiguslikult määratletud. Ka pühaks hieks olemine ei sõltu sellest, kas see on või ei ole mälestis. Mälestise staatus määratakse sellisele hiealale, mis vastab õiguslikele kriteeriumitele.

Määruse § 2 punktis 3 on kirjas kriteerium **originaalsubstantsi säilivus** – arvestatakse asja algupärase kujunduse ja materjali säilivust. Originaalsubstantsi maksimaalne säilivus on oluline, kuid kultuuriväärtus võib olla ka seda kõrgem, mida vähem on originaalsubstantsi säilinud.

Ohvrikoht Hiiemetsa muudab eriliseks asjaolu, et see koosneb valdavalt sangleppadest (kutsutud ka mustaks lepaks). Hiiepuudeks võivad olla väga erinevat liiki puud, ehkki levinud on rahvusromantiline kujutelm hiietammikutest. Sanglepik on hiiemetsana haruldane. Kuigi tänapäeval piirkonnas kasvavate puude maksimaalne vanus on sõltuvalt sanglepa elueast kuni 130 a, siis loodusliku koosluse järjepidevus piirkonnas on tagasiviidav palju kaugemas minevikku. Ekspert hinnangu kohaselt on viide leppadele juba rootsiaegsel Maardu mõisa kaardil ning selle puuliigi esinemist piirkonnas on täheldatud juba 7600 aastat eKr.¹¹

Ohvrikoht Hiiemetsa mälestise ala on säilinud metsaalana, puude keskmine vanus on metsaregistri andmetel vahemikus 90 – 120 aastat. Alal kasvavate puude keskmine vanus näitab, et puud ei ole ilmtingimata osa originaalsubstantsist. Ala metsasus on erinevatel aegadel varieerunud, olles seotud nii inimtegevuse kui ka looduskeskkonna muutustega. Alal asuvad lisaks puudele hiiepaiga osaks olevad kivid ja allikad, mida eksperti hinnangus välja toodud rahvapärismustadetes märgitakse, ja mida on pärimuses oluliste maastikuobjektidena eraldi esile tõstetud.¹² Mälestise ala koos sellel asuvate kivide ja allikatega ilmestab kogu ohverdamiskoha kompleksi väärtusi tervikliku kogumina.

Määruse § 2 punktis 4 on kirjas kriteerium **tehniline seisukord** – oluline asja või maa-ala kasutust võimaldav asjaolu.

Ohvrikoht Hiiemetsa alal on paremini ja halvemini säilinud piirkondi. Paremini säilinud piirkondades kasvab täiskasvanud erivanuseline lehtmets, peamiselt sanglepik, kus vanemate puude keskmine vanus 120 aastat. Üldiselt on tegemist liigniiske alaga ja suuremas osas on maapind säilinud puutumatuna. Küll on kogu piirkonnale avaldanud mõju kuivendustegevus ja Maardu järvevee muutused. Nõukogude ajal, vaatamata riiklikule kaitsele, rajati mälestise alale kaks elektriliini, gaasitorustik ja veejuhe Jõelähtme jõest Maardu järveni. Hiiepaika rajati 1990. aastate alguses lähedal asuvate kortermajade heitvee puhastusseadmed (Biotiigi maaüksusel). Samuti toimus nõukogude ajal hiiepaiga alal raietegevus, kuid 2010. a oli mets suure osas jõudnud loodusliku iseregulatsiooni toimel taastuda. Oluliselt kahjustasid pühapaiga seisukorda 2011–2012. a lageraiet Pajumardi, Sanglepa ja Endla kinnistutel kokku 14,6 ha suurusel alal. Lisaks puude mahavõtmisele kahjustati metsalõikuse käigus pinnast, mis võis omakorda kahjustada võimalikke maapinnas ladestunud arheoloogilisi leide ja kultuurikihti. Lageraiete alad ja Biotiigi kinnistu jäävad mälestise alalt välja. Mälestise alal paiknevad kivid ja üldiselt ka allikad on hästi säilinud, kuigi piirkonna kuivendamine on allikate veerežiimile mõju avaldanud.

Käskkirja kehtestamise ajal 2024 on ala valdavalt võsastunud ning kraavide veetase on kõrge, mistõttu on ala raskesti läbi pääsetav. Paremini oli hooldatud Mõisa tee 11 kinnistu elektriliinist itta jääva puistu põhjapoolne osa, kust omanik oli mõned aastat tagasi võsa eemaldanud. Mitmes

---

¹¹ Viide 4, lk 13.

¹² M-A.Rommel „Hiied vee veerel. Pärimuse ja maastiku kujundikeelest looduslikes pühapaikades“, lk 178 jj:
<https://www.folklore.ee/tagused/nr83/remmel.pdf>

kohas on näha tormist murtud puid. Biotiigi kinnistul asub kaks reovee biotiiki ning alale on ladustatud autorehve.

II Ohvrikoht Hiimetsa vastavus ajaloolise loodusliku pühapaiga kriteeriumitele

Alates 2019. a, kui jõustus MuKS, on loodusliku pühapaiga kaitse eraldiseisvana sätestatud. Määruse §-s 7 on kirjas ajaloolise loodusliku pühapaiga kolm riikliku kaitse eelduse hindamise kriteeriumit: vanus, kirjaliku ja/või pärimusliku teabe olemasolu ja pärimuse või tavade järjepidevus. Ohvrikoht Hiimets vastab kõigile kolmele ajaloolise loodusliku pühapaiga kriteeriumile.

Määruse § 7 punkti 1 alusel arvestatakse **vanust** – maa-ala aktiivse kasutamise algus on allikakriitika alusel hinnatud 20. sajandist varasemaks.

Kuigi konkreetse pühapaiga kasutamise algusaeg on teadmata, siis esindab pühapaik eelkristlikku arusaama, mille puhul nähti loodust hingestatult ja peeti pühaks erinevaid looduse objekte. Esimesed teated ohvrikoht Hiimetsa pühadust kajastavast pärimusest pandi kirja 20. sajandi alguses ja pärimuses kajastuv teave on allikakriitilise hinnangu alusel tagasi viidav vähemalt 19. sajandisse. Tõenäoliselt ulatub ala pühapaigana kasutamine palju kaugemasse aega. Ainuüksi paigaga seotud kohanimed, mis sisaldavad nimeosa „hiis“, ning sellega seotud pärimuse lähtepunkt jääb 20. sajandist palju varasemasse aega. Sõna „hiis“, mis on eestlastel ühine näiteks soomlaste ja vadjalastega, on Põhja-Eesti kohanimesedes sage ja sügavalt maastikupärimuses juurdunud. Osad Põhja-Eesti hiiekohad võivad ulatuda tagasi kuni 5. sajandisse eKr ehk eelrooma rauaajaga.

Määruse § 7 punkti 2 alusel arvestatakse **kirjaliku ja/või pärimusliku teabe olemasolu** – asja või maa-ala kohta on olemas ohverdamisele, pühakspidamisele, ravimisele, palvetamisele või muule usulisele või rituaalsele tegevusele viitavad ajaloolised andmed, sealhulgas arhiiviallikad ja ajaloolised kaardid, mille kohta on tehtud allikakriitiline analüüs, ja teadusliku uurimisega tegelevate haridus-, teadus- ja arendusasutuste korraldatud arheoloogilised, etnoloogilised ja folkloristlikud uurimistööd.

Ohvrikoht Hiimets on olnud rahvapärimuslik ohverdamise, pühakspidamise, tervendamise (silmade ravi allikas), usulise või rituaalse tegevusega seostatav maa-ala. Arhiivides on fikseeritud rikkalik kogus paiga pühakspidamisele viitavaid kohanimesid ning pärimusteateid. 2020. a koostatud ekspertiisis mälestise Ohverdamiskoht "Hiimets" (reg nr 17697) vastavusest mälestise liigile „ajalooline looduslik pühapaik“ on pärimuslikku teavet kirjeldatud mitmekümnel leheküljel.¹³

Määruse § 7 punkti 3 alusel arvestatakse **pärimuse või tavade järjepidevust** – objekti kohta on kogukonnas säilinud teave selle kultuuri- ja/või usundiloolise tausta kohta, olenemata objekti tänasest kasutusest.

Ohvrikoht Hiimetsa teadvustab kogukond kunagise hiiekohana ka tänapäeval.¹⁴ See seostub kohaliku identiteediga. 2020. a ekspertiisi „Mälestise Ohverdamiskoht „Hiimets“ (reg nr 17697) vastavus mälestise liigile „ajalooline looduslik pühapaik“ ja mälestise piiritlemise ettepanek“ koostamise käigus intervjueriti üheksat kohalikku inimest, kellest kõik teadsid hiiepaika ja osaliselt ka sellega seonduvaid pühasid kive ja allikaid. Korduvalt väljendati isiklikku kokkupuudet hiiekohaga ja arusaama paiga pühadusest.

¹³ Viide 4 Lisa 1 „Pärimus arhiividest ja trükisõnast“.

¹⁴ Viide 4 Lisa 2 „Kohalike elanike küsitlemine 2011 ja 2020 – arhiveerimata materjal“.

Kohalik kogukond on aja jooksul avaldanud seisukohti hiiemetsa kaitsmiseks, sh raietegevuse välistamiseks. Ülevaade 2011. a vastuseisust raietegevusele ja hiiemetsa kaitsmisele on kirjas eelmainitud 2020. a ekspertiisis. Hiiemetsa kui pühaks peetud metsa hoidmise tahet väljendavad ka 2011 ja 2020. a intervjuud.

2024. aastal täpsustati andmeid selle kohta, kas ja kuidas kasutab hiiemetsa kohalik kogukond. Selgus, et enam ei ole kogukondlikke tavasid, mis seonduvad hiiemetsaga. On teada, et 1990. aastatel pärast püstkoja ehitamist, sealse platsi korrastamist ja purde rajamist peeti seal kogukonna jaanipäev, kuid hiljem on see kasutusest välja jäänud. Puuduvad andmed ala kasutamisest usulisteks praktikateks. Samuti ei ole pühapaiga külastamist märganud peamise hiiemetsa sisenemise tee ääres elav eraomanik.

Tuginedes eeltoodule vastab ohvrikoht Hiiemets kultuuriministri määruses kirjas olevatele riikliku kaitse eeldustele ajaloolise loodusliku pühapaiga liigikriteeriumitest lähtuvalt. Seetõttu on „ajaloolise loodusliku pühapaiga“ mälestise liigi kehtestamine põhjendatud.

Lisaks ajaloolise loodusliku pühapaiga liigi andmisele ühtlustakse mälestise nimekuju vastavaks kultuuriministri 21.02.2022 käskkirjas nr 36 „Kultuurimälestiste nimetuste muutmine ja mälestise liigi lisamine“ sätestatud looduslike pühapaikade nimekujude ja käskkirjas esitatud põhimõtetega. Seega loobutakse mälestiste nimekujus rahvapäraste nimede paigutamisest jutumärkidesse, sest nimesid ei pea ortograafiareeglite kohaselt jutumärkides kirjutama, ja liiginimetus „ohverdamiskoht“ asendatakse sõnaga „ohvrikoht“, mis on lühem, samatähenduslik ja kooskõlas teiste liiginimetustega. Mälestise rahvapärast nimetust *Hiiemets* ei muudeta vastavalt ajaloolisele järjepidevusele, kuna mälestis on ligi 100 a sellise nimetusega riikliku kaitse all olnud. Mälestise nimetus aga ei tähenda, et paiga pühadus on ainuüksi seotud hiiepaigas kasvava metsaga, vaid hiiepaiga pühadus on seotud kogu maa-ala loodusliku keskkonna ja selle elementidega.

Lisaks ala väärtuse tuvastamisele kaalutakse sellele sobiva kaitse kehtestamisel kõiki muid olulisi ja asjassepuutuvaid asjaolusid. Nendest lähtuvalt kehtestatakse riiklikult kaitstava mälestise piir ning kinnistuomanikele ja kohaliku omavalitsuse üksusele kaasnevad nõuded ja piirangud.

III Ohvrikoht Hiiemetsa ala mälestisena kehtestatav piir

Ohvrikoht Hiiemetsa säilimiseks vajalikud nõuded kehtivad alal, mille piir määratakse kindlaks käskkirjaga. Piiri sisse jääval maa-alal on suur ajaloo- ja kultuuriväärtus, mille kaitse on vajalik loodusliku pühapaiga säilimiseks.

Käskkirja koostamise hetkel Maa-ameti kultuurimälestiste kaardirakenduses kuvatav piir ca 6 hektarit ei ole õiguspärane. Piiri kandis Maa-amet kaardile 2011. aastal Muinsuskaitseameti ettepanekul, vastavalt 2011. aastal koostatud ekspertiisi ettepanekule. Kaardiandmed muudeti ilma, et kultuuriminister kui mälestise piiride kehtestamiseks pädev ja volitatud haldusorgan oleks need sisuliselt otsustanud.

Käskkirjaga kehtestab kultuuriminister mälestisele piiri ning seejärel kantakse korrektsed andmed ka avalikule kaardirakendusele.

Käskkirja I ja II osades hinnati ohvrikoht Hiiemetsa kultuuriväärtust määruses kirjas olevate riikliku kaitse kriteeriumite alusel (objektiivne fakti- ja tõenduspõhine kontroll, kas ala vastab/ei vasta määruse kriteeriumitele). Selleks koostati 2020. aastal eksperdi hinnang, kus hinnati ohverdamiskoha vastavust ajaloolise loodusliku pühapaiga riikliku kaitse eelduse kriteeriumitele ning selle piire. Ekspertiisis ei hinnatud ega kaalutud muid olulisi asjaolusid, sh mõju põhiõigustele

ja vabadustele. Käskkirjas on lisaks lähtutud ka 2024. aastal kogutud teabest ja kinnistuomanike ettepanekutest.

Mälestise piirid, mis tingivad ühtlasi ohvrikoha säilimiseks vajalikud nõuded, kohustused ja piirangud, määratakse kindlaks MuKS §-i 3 ja HMSi põhimõtetest lähtudes; kogumis kõiki olulisi asjaolusid arvestades ning erinevaid väärtuseid ja huve kaaludes. MuKS-i § 3 lg 8 järgi lähtutakse mälestisele suunatud riiklikes tegevustes avalike huvide ning igaühe õiguste ja vabaduste tasakaalustatuse ning proportsionaalsuse põhimõttest. Järgnevalt kaalutaksegi erinevaid väärtuseid ja huve ning nende koostoimes määratakse mälestisele piir.

Ohvrikoht Hiimets on oluline ja sellel on suur kultuuriväärtus. Nagu öeldud, on kõige väärtuslikumal osal kultuuripärandil, mis tuleb säilitada praegu ja järgmistele põlvedele, põhiseaduslik väärtus. See on samas ka põhiõigustel ja -vabadustel. Põhiseaduse järgi on vabadus esimene ja ühtlasi olulisim väärtus, millele on Eesti riik rajatud. Nii on ka põhiseaduse § 32 omandipõhiõigusel ehk õigusel oma vara vabalt vallata, kasutada ja käsutada, põhiseaduslik väärtus. Kuna Hiimetsa säilimise loomulik ja mõistetav tingimus on, et alal asuvaid puid säilitatakse ning reeglina ei raiuta, kaasneb (ehk jääb edasi kehtima) mälestise staatusega omanikule piirang raietegevusele. Põhiseaduslik väärtus on ka põhiseaduse § 31 ettevõtlusvabadusel.

MuKSi § 3 lg 8 järgi tuleb leida erinevate väärtuste ja huvide õiglane tasakaal. HMS § 54 järgi on haldusakt õiguspärase, kui ta on antud pädeva haldusorgani poolt andmise hetkel kehtiva õiguse alusel ja sellega kooskõlas, proportsionaalne, kaalutusvigadeta ning vastab vorminõuetele. Lähtuda tuleb akti andmise ehk mälestise kehtestamise hetke (2024. a seis) olulistest ja asjakohastest andmetest jm olulisest.

Piiri määramisel arvestati nii 2020. aastal koostatud eksperdihinnangus välja toodud erinevaid ajaloolisi kaardimaterjale ja kirjeldusi¹⁵, kultuuriministri 1998. a määruse punkti 326 alusel seni kehtinud piiri (selles sätestatud viide eelmisele mälestise numbrile 189)¹⁶, kui ka hiimetsa alaga seonduvaid töid ja tegevusi erinevatel aegadel, mis on mõjutanud ala kultuuriväärtuse säilimist, rikkumist või hävimist. Kuulati ära kultuuriministrit nõustava Muinsuskaitse Nõukogu ja Muinsuskaitseametit nõustava Ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogu seisukohad. Samuti arvestati 14.03.2024 paikvaatluse tulemusi ning kinnistuomanike vastuväiteid ja ettepanekuid.

1926. a kanti ohvrikoht Hiimets riiklike mälestiste nimekirja nimetusega „Hiimets“ (numbriga 0-750). Alates sellest ajast on hiiepaik olnud riikliku kaitse all. Hiiepaigaga seotult, kuid eraldi objektina, võeti kaitse alla ohvrikivi (numbriga 0-749, tänapäevane reg nr 17698). Pärast mälestise vabariiklikusse nimekirja lisamist kanti 1970ndatel ohvrikoha Hiimets asukoht (piir) Tallinna Näidislinnavabriku majandi maakasutusplaanile. 1987. a Rebala muinsuskaitseala kehtestamisega (Eesti NSV Ministrite Nõukogu 24. septembri määrus nr. 506) jäi ohvrikoht Hiimets muinsuskaitseala piiridesse.

1994. a kehtestatud muinsuskaitseaduse (RT I 1994, 24, 391) kohaselt tuli ametil üle vaadata mälestiste nõukogudeaegsed nimekirjad. 27.07.1998 määruse nr 20 „Kultuurimälestiseks tunnistamine“ punktiga 326 tunnistati mälestis endise numbriga 189 arheoloogiamälestiseks nimetusega ohverdamiskoht „Hiimets“ ja kanti kultuurimälestiste riiklikusse registrisse uue registrinumbriga 17697. Arheoloogiamälestisena kaitsti ala kultusekohana (vt viide 2).

¹⁵ Põhjalik analüüs erinevatest kaardimaterjalidest on näha viite 4 Lisast lk 15-48.

¹⁶ 326 Ohverdamiskoht «Hiimets»

Eesti Vabariigi taastamise järel 1990ndate teisel poolel mälestiseks tunnistamise õigusaktides olevate arheoloogiamälestiste asukohainfo alusdokumentideks on jätkuvalt muu hulgas nõukogudeaegsed dokumendid, nagu näiteks majandite maakasutusplaanid, mälestiste passid, kui need olid koostatud, ja mälestiste topograafilised kirjeldused. Enne võrgupõhist kultuurimälestiste registrit olid mälestiste asukohainfo kandjad majandi maakasutusplaanid ning seetõttu on maakasutusplaanid aluseks ka mälestiste ruumiametetele.

1970. aastatel kanti ohvrikoha Hiiemets asukoht (piir) Tallinna Näidislinnovabriku majandi maakasutusplaanile. Sellele märgitud ohvrikoha ala hõlmab tänapäeval järgnevaid kinnistuid:

- täissuuruses Sanglepa 24504:003:0152; Biotiigi 24504:003:0904 ja Maardu gaasireguleeripunkt 24504:003:0550 ning
- osaliselt Endla 24504:003:0157; Ritsu 24504:003:0146; Kopliotsa 24504:003:0641; Metsavahe 24501:001:0432; Mõisa tee 13 24504:003:0350; Mõisa tee 11 24504:003:0064; Raja 24504:003:0871; Pajumardi 24504:003:0147.

1994. a muinsuskaitseadusega määratud mälestise kaitsevööndisse jäid osaliselt järgmised kinnistud: Ritsu 24504:003:0146; Endla 24504:003:0157; Pullimäe 24501:001:1525; Suur-Pullimäe 24501:001:1427; Valgesoo tee 18 24504:003:0277; Pajumardi 24504:003:0147; Raja 24504:003:0871; 11302 Lagedi-Kostivere tee L1 24504:003:0967; Pikapõllu tee 3a 24504:003:0908; Koplimäe 24504:003:0029; Mõisa tee 1 24504:003:0830; Aiandi 24504:003:0088; Maardu park 24504:003:0161; Mõisa tee 7 24504:003:1037; Mõisa tee 11 24504:003:0064; Mõisa tee 13 24504:003:0350; Metsavahe 24501:001:0432; Mõisa tee 21 24504:003:0119; Kopliotsa 24504:003:0641 ja Mõisa tee 31 24504:003:0392.

2020. a koostatud ekspertiisis tugineti selles välja toodud alusmaterjali analüüsile.¹⁷ Ekspertiisis välja toodud ala hõlmab Tallinna näidislinnovabriku majandi maakasutusplaanil kujutatud ohvrikoha ala, kuid ulatub põhja pool kuni Maardu järveni ning on suurem ka kirde suunas. Ekspertiisis toodi välja ala maksimaalne ulatus (64 ha) pärimusliku info põhjal. Ekspertiisi ettepanekutega on osaliselt arvestatud. Ekspertiisis ei analüüsitud mälestise kaitset pidades silmas MuKSi § 3 lg 8 erinevate huvide tasakaalustamise kohustust ega ka HMSi kaalutusõiguse põhimõtet, mille järgi tuleb kaalutusõigust teostada kooskõlas volituse piiride, kaalutusõiguse eesmärgi ning õiguse üldpõhimõtetega, arvestades olulisi asjaolusid ning kaaludes põhjendatud huve.

Mälestise piiri määramisel on lisaks eksperdi hinnangule arvesse võetud hiiemetsa alal tehtud töid ja tegevusi, sh ulatuslikku raiet aastatel 2011–2012 ning ala tegelikku seisukäskkirja koostamise ajal, samuti ala kompaktsust ja terviklikkust. Samuti on arvestatud kinnistute omanike vastuväiteid, arvamusi ja ettepanekuid.

25.01.2012 väljastas Muinsuskaitseamet loa nr 8176, lubades Eremka OÜ-l teostada metsaraiet 14 ha ulatuses Sanglepa, Endla ja Pajumardi kinnistul, väljaspool 2011. a kaardile kantud kaitsealuseid mälestisi – ohverdamiskohta „Hiiemets“ (Lepa kinnistu piirides) ja ohvrikivi – ja samuti väljaspool nende kaitsevööndit. Maaomanik raiuski metsa, mille tagajärjel tekkisid ~14 ha suurusel ala metsaraielangid – sellel alal enam hiiemetsa ei olnud. Praeguseks on raiealadel noor mets taastunud.

Mälestise piiri määramisel tuleb arvesse võtta käskkirja andmise ajaks välja kujunenud ohverdamiskoha olukorda ning kogumis kaaluda kõiki väärtuseid ja huve. Samuti arvestada riigi tegevus(etus)t erinevatel aegadel. Võttes arvesse originaalsubstantsi säilivuse kriteeriumit ning kaaludes olulisi avalikke ja erahuve, on põhjendatud määrata mälestise piir Hiiemetsa kõige

¹⁷ Kättesaadav kultuurimälestiste registris mälestise andmete all
https://register.muinas.ee/ftp/LPP/Muu/Maardu_hiiemets.pdf

olulisemale alale, kus on säilinud metsaala selle terviklikul kujul ning kus asuvad mälestise osaks olevad allikad ja kivid. Mälestise piiridest jäetakse välja raiutud metsaala. Piiri määramisel kaaluti ka metsa taastumispotentsiaali, kuid arvestades taastumise pikka aega ei peetud praegusel juhul seda põhiõiguste ja vabaduste piiramise õigustusena piisavaks.

Mälestise läänepiir on osaliselt kattuv ajaloolise Maardu ja Saha mõisa piiriga, mida looduses tähistab ajalooline kiviaed. Läänepoolses osas ei hõlmata mälestise alasse 2012. aasta lageraie alasid. Mälestise idapiiriks on mälestise Maardu mõisa park, 18.-20. sajand piir ning lisaks on arvestatud katastriüksuste ja kõlvikute piire. Mälestise lõunapiir arvestab lisaks katastriüksustele mälestise Maardu mõisa park, 18.-20. sajand piiri ning kõlvikute piire. Ala lõunapiiri puhul arvestatakse terviklikult säilinud metsaala ulatust Pajumardi kinnistul ja ala kompaktsust. Mälestise põhjapiiri määramisel on arvestatud ala kompaktsust tuumikut Mõisa tee 11 kinnistul ning sellest põhja pool Endla ja Sanglepa kinnistutele jäävat säilinud puutumatu metsaala. Mälestise alasse ei hõlmata Biotiigi kinnistut, kus originaalsubstanti säilivus on madal. Mälestise ala terviklikkuse seisukohast lähtuvalt ei arvestata mälestise alasse säilinud metsa Pajumardi kinnistu edelanurgas, kuna see teeb mälestise piiri hoomamise keerukaks.

Käskkirjaga kehtestatav piir on väiksem kui ala, mida soovitati 2020. aasta ekspertiisis. Nagu selgitatud, tuleb mälestisele sobivat kaitset määraes kaaluda lisaks selle kultuuriväärtusele ka kõiki muid olulisi asjaolusid ning kaaluda erinevaid huvisid. Lõplik otsus peab erinevaid huve ning kõike olulist õiglaselt tasakaalustama. Mälestise ala seisuhinnati koha peal 14.03.2024, mil selgus, et 2020. a ekspertiisi järeldused erinevad osaliselt koha peal nähtust.

Mälestise alaks määratakse Maardu hiieala kõige suurema väärtusega osa, mille tunnused vastavad loodusliku pühapaiga kriteeriumitele. Ühtlasi arvestatakse kinnistute omanike õigustatud huvidega ning põhiseaduse §-de 11 ja 32 nõudega, mille kohaselt võib õiguseid ja vabadusi õiguspärasel eesmärgil riivata minimaalselt õigustatud ja õiglasel ulatuses.

Mälestise piiri määramine ei vähenda sellest väljapoole jääva ala rahvapärilise ja püha hiieala tähtsust ega olulisust kogukonna ja ühiskonna jaoks. Pühadus ja kultuuriväärtus ei sõltu õiguslikust staatusest, vaid hiieala sisulisest väärtusest. Maardu hiieala on jätkuvalt pärandkultuurilooliselt oluline.

Mälestise ala vähendamise vastu olnud huvigrupid on väljendanud kartust, et mälestise alalt välja jääv mets hävitatakse lageraie tulemusena. Metsa majandamisele, sh raietegevusele kohalduv metsaseadus, mille oluline eesmärk on tagada metsa kui ökosüsteemi kaitse ja säästev majandamine. Metsa majandamine on säästev, kui see tagab elustiku mitmekesisuse, metsa tootlikkuse, uuenevõime ja elujõulisuse ning ökoloogilisi, majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi vajadusi rahuldava mitmekülgse metsakasutuse võimaluse (metsaseaduse § 2). Sama seadus täpsustab ja reguleerib, kuidas ning millises ulatuses peab/tohib metsa majandada. Edaspidi kaalub metsa majandamise tegevust Keskkonnaamet.

Mälestise ala paikneb järgmistel kinnistutel:

1. Sanglepa kinnistule (kü 24504:003:0152) ulatub mälestise põhjapoolne osa kuni 100 m ulatuses. Kinnistu paikneb tervikuna Rebala muinsuskaitsealal ja vähesel määral ulatub kinnistule ohvrikivi (reg-nr 17698) kaitsevöönd. Ala katab täiskasvanud mets (peamiselt sanglepik). Mälestise alale jääb vähesel määral kinnistut läbiv elektriõhuliini 1-20 kV trass ning kinnistut läbiv Hiimetsa kraav. Tegemist on ajaloolise kraavi/oja asemega, mille kaldad on kõrgemad 1960ndatel kraavi süvendamise käigus väljatõstetud pinnase tõttu. Kinnistul paiknev mälestise ala on osa terviklikust hiiealast, mida pärimuses kirjeldatakse ühe objektina ja seega kajastatud kõikides hiieala kohta käivates pärimusteadetes. Mälestise alal on vähese inimõju tõttu säilinud hiimetsa

eripära esiletoov keskkond - liigniiskel pinnasel kasvav vana sanglepik, mis moodustab ühtse terviku sellest lõuna pool oleva raietest puutumata metsaalaga.

2. Endla kinnistule (kü 24504:003:0157) ulatub mälestise põhjapoolne osa u 100 m ulatuses. Kinnistu paikneb pea täielikult Rebala muinsuskaitsealal, vaid kinnistu põhjaosa jääb ligikaudu 2 ha ulatuses muinsuskaitsealalt välja. Vähesel määral ulatub kinnistule ohvrikivi (reg-nr 17698) kaitsevöönd. Ala katab täiskasvanud mets (peamiselt sanglepik). Kinnistul paiknev mälestise ala on osa terviklikust hiiealast, mida pärimuses kirjeldatakse ühe objektina ja seega kajastatud kõikides hiieala kohta käivates pärimusteadetes. Mälestise alal on vähese inimõju tõttu säilinud hiiemetsa eripära esiletoov keskkond - liigniiskel pinnasel kasvav vana sanglepik, mis moodustab ühtse terviku sellest lõuna pool oleva raietest puutumata metsaalaga. Mälestise lõunapiir kattub kinnistu piires suuresti metsaala ja 2011. aasta lageraia ala piiriga. Mälestise piir kinnistu lääne- ja idaservas kattub tänapäevase katastriüksuse piiriga.

3. Mõisa tee 11 kinnistu (kü 24504:003:0064) asub mälestise lääneosas. Kinnistu paikneb tervikuna Rebala muinsuskaitsealal. Mälestise ala katab valdavalt osa kinnistust, v-a selle kirdes paiknevat väljaulatuvat osa, mis on mälestise Maardu mõisa park, 18.-20. saj (reg-nr 2740) ja selle kaitsevööndi alas. Samuti jääb mälestise alalt välja väike osa kagunurgast, kus kompaktne metsaala ei ole säilinud. Mälestise alasse on hõlmatud kinnistul asuv metsaala, kuid mitte läänepoolse osa õueala ja lage ala, kus metsa ei kasva. Mälestise ala katab täiskasvanud mets (peamiselt sanglepik), põhja-lõuna suunaline katkestus metsaalal on seotud ala läbiva elektriõhuliini 1-20 kV trassiga. Kinnistu lääneservas pikki kinnistu piiri on Hiiemetsa kraav. Kinnistul paiknev mälestise ala on osa terviklikust hiiealast, mida pärimuses kirjeldatakse ühe objektina ja seega kajastatud kõikides hiieala kohta käivates pärimusteadetes. Kinnistul olevat Kummiallikat (Kummiallikas/Pühaallikas) on pärimuses eraldi esile toodud – seda on peetud pühaks ja selle veega ravitud. Ka on nimeliselt mainitud Hiieallikat kinnistu idaservas, piirkonnas kuhu rajati mõisa viinatööstuse tiigid. Seoses praeguste ja endiste allikate asukohtadega, kus võib leiduda sinna annetatud ohvriande, on alal ka tõenäosus arheoloogiliste leidude avastamiseks. Kinnistut läbib Maardu mõisast algav kirde-edela suunaline kõrgemal tammil olev jalgte, mis on tõenäoliselt mõisaaegne ja hõlbustab ligipääsu Kummiallikale. Tänapäeval on jalgte piirkond, mille kaudu on kõige kergem Hiiemetsa siseneda. Mälestise piir kinnistu piires kattub mälestise Maardu mõisa park, 18–20. sajand piiriga, väike erinevus tuleneb tõigast, et mälestise alast on välja jäetud puurkaevu piirkond ja selle vahetus läheduses paiknev hoone.

4. Pajumardi kinnistut (kü 24504:003:0147) katab mälestise ala selle ida- ning vähesel määral kaguosas. Mälestise ala jääb Rebala muinsuskaitsealale¹⁸, kuid muinsuskaitseala piir on mõnevõrra laiem kui mälestise ala. Kinnistule jääb lisaks ohvrikivi (reg-nr 17698) kaitsevöönd. Ala katab suuresti täiskasvanud mets (peamiselt sanglepik), ligikaudu neljandik kinnistul paikneva mälestise pindalast on 2011. a lageraie järel taastuv puistu. Kinnistu idaserva lõikab elektriõhuliini 1-20 kV trass ja keskosa läbib Hiiemetsa kraav. Osaliselt on piirkonnas maapinda kahjustanud nii 2011. a lageraied, elektriõhuliiniga seotud mullatööd kui ka Hiiemetsa kraavi süvendamisega seotud tööd. Lisaks paikneb kinnistul 1914. a Tallinna ümbrusse kahuripatareidele kaitseliinide ehitamise käigus rajatud kaitseehitusobjekt Patareimägi. Kinnistul paiknev mälestise ala on osa terviklikust hiiealast, mida pärimuses kirjeldatakse ühe objektina ja seega kajastatud kõikides hiieala kohta käivates pärimusteadetes. Mälestise piir kinnistu piires kattub suuresti metsaala ja lageda ala ning raietega kahjustatud ala piiriga. Eraldi on pärimuses esile toodud ohvrikivi, mis paikneb kinnistu põhjapiiril. Pärimuses kirjeldatakse, et ohvrikivi paiknes nii hiiemetsas kui ka hiiemetsa servas – igal juhul on selge, et ohvrikivi on seotud hiiealaga. Tänapäeval peetakse ohvrikiviks ka teist kivi samas piirkonnas, mis asub Patareimäe lähedal metsas. Hiiemetsa kraavi ja Patareimäe vahel paikneb püstkoda ning lõkkease. Kinnistu lõunaservas Lagedi-Kostivere tee ääres paiknes pikka aega mälestise tähis. Tegemist oli hiiemetsa alaga, mis on kohalikele inimestele igapäevaselt kõige

¹⁸ Vabariigi Valitsuse 11.02.2016 määrus nr 21 „Rebala muinsuskaitseala põhimäärus.“

nähtavam. Vahetult mälestise ala kõrval tee ääres on Raja talu, mida on nimetud ka Hiie taluks. Ka teisel pool üle teed asuv talu on kandud Hiie nime. Paljud pärimusteadet kirjeldavad, et hiis algas Lagedi-Kostivere tee äärest. Seda arusaama kinnistas ka seal paiknenud mälestise tähis. Mälestise piiri määramisel kinnistu piires on arvestatud terviklikult ja kahjustamata säilinud metsa piiri. Ala terviklikkuse seisukohast ei arvestata mälestise alasse säilinud metsa Pajumardi kinnistu edelanurgas.

Kaitsevööndi kehtetuks tunnistamine

1998. a kehtinud MuKS (RT I 1994, 24, 391) § 25 kohaselt oli mälestise kaitsevöönd 50 meetri laiune maa-ala mälestise väliskontuurist või piirist arvates, kui mälestiseks tunnistamise aktis ei olnud märgitud teisiti. Seega tekkis kaitsevöönd seaduse ja mälestiseks tunnistamise määruse koostoimes. 1998. a mälestiseks tunnistamise määrusega mälestise ohvrikoht Hiimets kaitsevööndi osas erisusi ei kehtestatud. Kehtiva MuKS § 95 alusel jäid kehtima enne 29.12.2008 ministri määruse või käskkirjaga mälestiseks tunnistatud asjade 50 m laiused kaitsevööndid.

MuKS § 14 lg 1 kohaselt võib kinnismälestise kaitseks kehtestada kaitsevööndi, kaaludes selle vajadust ja ulatust kaitsevööndi eesmärkidest lähtuvalt.

Arvestades mälestise pindala, paiknemist Rebala muinsuskaitsealal ja idaküljest piirnemist teiste mälestistega – suurimad neist Maardu mõisa park ja mõisa allee – säilib mälestis sobivas ja toetavas keskkonnas ning algupärased vaated ja mälestise vaadeldavus ka kaitsevööndit määramata.

Piirangud ja leevendused ning nende mõju

MuKS §-i 52 järgi on loakohustuslikud või kooskõlastamist nõudvad tegevused ajaloolises looduslikus pühapaigas: kinnistu piiride muutmine, maa sihtotstarbe muutmine, ehitise ehitamine, kõrghaljastuse rajamine, raie-, kaeve- ja muud pinnase teisaldamise ja juurdeveoga seotud tööd ning maapinna ettevalmistamine metsaseaduse tähenduses. Kinnistu piiride muutmine ei oma looduslike pühapaikade puhul mõju mälestise terviklikkusele ega selle säilimisele, selle tõttu on annab amet selleks üldjuhul loa. Ülejäänud loetletud tööd mõjutavad vahetult ajaloolise loodusliku pühapaiga kui mälestise seisundit ja säilimist, mistõttu on iga kord vajalik kaaluda kavandatud tööde lubatavust, seades vajaduse korral lisatingimusi kultuuriväärtuse säilimise tagamiseks.

Looduslikus pühapaigas on MuKS-i § 52 lõike 3 punkti 2 alusel loakohustus ka haljastustööde korral. Seda kohustust käskkirjaga leevendatakse.

MuKS-ist ei tulene otsest keeldu nimetatud tegevustele. MuKS § 54 lg 3 alusel saab ja tuleb konkreetse tegevuse osas kaaluda kõike olulist, sh kavandatud tegevuste mõju mälestise säilimisele ja väärtustamisele.

Raietööde loataotluse läbivaatamise käigus arvestatakse, kas näiteks raie kahjustaks oluliselt metsa kui mälestise olulist struktuuri elementi ja pärimuses kajastatud arusaama piirkonnas kasvava metsa pühadusest. Võimalikud raietööd võivad eelkõige olla lubatud siis, kui need parandavad mälestise ligipääsetavust (nt võsa lõikus, tuulemurru koristus, teeradade rajamine) või kui need on vajalikud tehnoarajatiste hoolduseks. Nimetatud olukordade puhul on vaja igakordselt kaaluda kavandatud tööde mahtu ja teostamise viisi. Seetõttu pole asjakohane teha nimetatud tööde loakohustuse osas leevendust. Võrreldes varem kehtinud mälestise alaga on kehtestatav ala märkimisväärselt väiksem ning muu hulgas raietöödeks loa taotlemise nõue kehtib vaid hiieala mälestisena kaitstaval ehk kõige väärtuslikumal osal.

Kaeve- ja maaparandustööde loakohustust mälestise alal ei leevendata, kuna need tööd võivad mõjutada ala veerežiimi ja sellega seonduvalt looduslikku kooslust, lisaks kuivendada piirkonnas leiduvaid allikaid, rikkuda loodusliku pühapaiga osaks olevat maapinda. Nende tööde osas hinnatakse iga kord konkreetseid töid ja nende lubatavust. Samamoodi on oluline, et ametil oleks võimalik vajaduse korral sekkuda ehitiste planeerimisel ja hinnata, kas uued ehitised piirkonnas võivad rikkuda mälestise terviklikust ja üldilmet. Alal kehtib Jõelähtme valla üldplaneering¹⁹, mis kehtestati 2006. aastal. Mälestise ala üldplaneeringu järgne maasihtotstarve on maatulundusmaa. Oluline on ka loakohustus maa sihtotstarbe muutmisel, kuna mälestise säilimiseks on oluline, et alal oleks selline sihtotstarve (nt maatulundusmaa), mis tagaks ala säilimise loodusliku alana. Maa sihtotstarbe muutmisel hinnatakse kooskõlastamise käigus, kas kavandatav maakasutus tagab loodusliku pühapaiga säilimiseks võimalikult vähese inim mõju.

Haljastustöö, mis võib looduslikule pühapaigale olulist mõju avaldada, on kõrghaljastuse rajamine, näiteks kui alale soovitakse istutada puid, mis võivad mõjutada looduslikku ja loomulikku liigilist koostist. Seetõttu kehtib loandue kõrghaljastuse rajamiseks kogu mälestise alal. Muud võimalikud haljastustööd mõjutavad loodusliku pühapaiga kultuuriväärtust vähem. Seetõttu on mälestise alal asjakohane teha leevendus MuKS-i § 52 lõike 3 punktist 2 ja vabastada haljastustööd tööde tegemise loa nõudest.

Maapinna ettevalmistamine metsaseaduse tähenduses võib kaasa tuua sügavate vagude kaevamist, kändude juurimist ja muid pinnaseteid. Arvestades ala liigniiskust, ei ole võimalik kogu mälestise alal hinnata sellise tegevuse mõju ohverdamiskoha osaks olevate allikate veerežiimile. Seetõttu kehtib maapinna ettevalmistamisel metsaseaduse tähenduses ametilt loa taotlemise kohustus ning amet lähtub loa andmisel ja võimalike tingimuste seadmisel sellest, et kavandatavad tegevused (nt maapinna mineraliseerumine, sügavate vagude ja kraavide kaevamine ning juurimine) ei rikuks pinnast ega mälestise üldilmet. Loa taotlemise käigus kaalutakse tegevuse mõju mälestise säilimisele ning antakse põhjendatud ja kaalutletud tingimused töödele, vajadusel koostöös metsanduseksperptidega.

Samuti ei ole põhjendatud teha MuKS-iga ettenähtud loakohustusest ja kooskõlastamise nõudest vabastavaid leevendusi muude pinnase teisaldamise või juurdeveoga seotud tööde puhul. Need tegevused mõjutavad vahetult ajaloolise loodusliku pühapaiga kui mälestise seisundit ja säilimist, mistõttu on igal konkreetsel üksikjuhul loa taotlemise käigus vajalik kaaluda kavandatu lubatavust, seades vajaduse korral lisatingimusi kultuuriväärtuse säilimise tagamiseks. Eeltoodust tulenevalt nende nõuete osas leevendusi ei tehta. Käskkirjas töödeks loa taotlemisest leevenduse mittetegemine ei tähenda vastavate tegevuste keeldu. Loataotluse esitamise nõudega kohustatakse ametit enne konkreetse tegevusega alustamist hindama ja kaaluma, kas ja millisel kujul ja ulatuses on see võimalik ilma, et kahjustataks ajaloo- ja kultuuriväärtusi.

Lisaks väljatoodud piirangutele kehtivad ajaloolise loodusliku pühapaiga alal mälestise säilimist tagavad nõuded. MuKS-i § 33 lõike 1 alusel peab igaüks hoiduma tegevustest, mis võib mälestist ohustada, rikkuda või selle hävitada. Lõike 3 kohaselt peab mälestise säilimise tagamiseks mälestisel asuva ehitise omanik või valdaja mälestist või ehitist hooldama. MuKS-i § 36 lõige 1 punktid 1 ja 2 näevad ette, et mälestise omanik või valdaja peab viivitamata Muinsuskaitseametit teavitama mälestist kahjustada võivast ohust, kahjustumisest või hävimisest.

Kinnistu omaniku hoolduskohustuse juures tuleb silmas pidada loodusliku pühapaigana kaitstava hiiemetsa olemust. Sellise koha säilimise eeldus on võimalikult vähene inim mõju, mille all ei peeta silmas tavandist lähtuvat kasutamist, mis on kultuuriväärtusi säilitav, vaid loodusliku pühapaiga hoidmist sellisena, nagu see on kujunenud looduslike protsesside ja tavandist lähtuva inim mõju tulemusena. Seetõttu on hiiemetsa kinnistute omanike hoolduskohustuse sisu suuresti metsa

¹⁹ Leitav Jõelähtme Vallavalitsuse kodulehel: <https://joelahtme.ee/uldplaneering1>.

seisundit negatiivselt mõjutatavatest tegevustest hoiduda. Järjepidevaid tegevusi hiiemetsa hooldamiseks ei ole omanikel vaja teha, tagada tuleks jätkuv võimalikult vähene inim mõju.

Käskkirjas käsitletud maa-ala riikliku kaitse alla võtmine tagab ohvrikohta säilimise tulevikus, sh võimaldab paigaga seotud tavade ja suulise pärimuse jätkumise põlvest põlve.

Haldusmenetluse seaduse § 64 lg 3 järgi arvestatakse akti kehtetuks tunnistamisel muu hulgas selle tagajärgi isikule, haldusakti andmise menetluse põhjalikkust, haldusakti kehtetuks tunnistamise põhjuseid ning muid tähtsust omavaid asjaolusid.

Käskkirja eesmärk on kaitsta avaliku huvi osaks olevat kultuuripärandit. Selleks vajalikud nõuded ja piirangud riivavad kinnistuomanike põhiõiguseid ja -vabadusi.

Käskkirja väljatöötamisel hinnati piirangute proportsionaalsust. Põhiseaduse §-s 11 sisalduva proportsionaalsuse põhimõtte järgi peab õiguste või vabaduste piiramiseks olema õigustatud eesmärk ning kohustus või piirang sisult ja ulatuselt õiglane. Hiiemetsa ala kaitse eesmärk on selle säilimine ning see eesmärk on oluline.

MuKS-i ja käskkirjaga seatud piirangud on kehtestatud ulatuses, mis tagab ohvrikoht Hiiemetsa säilimise ja kaitse. Nõuete, piirangute ja leevenduste kehtima jätmisel ja kehtestamisel lähtuti avalike huvide ning igaühe õiguste ja vabaduste tasakaalustatuse ning proportsionaalsuse põhimõttest (MuKS § 3 lg 8). Käskkirja lahendused on proportsionaalsed seatud eesmärgi suhtes ehk mõjutavad õiguste ja vabaduste kasutamist võimalikult minimaalselt. Käskkirja jätab alles ja seab kitsendused põhiseaduse §-st 31 tulenevale ettevõtlusvabadusele ja §-st 32 tulenevale omandiõigusele. Nii ettevõtlusvabadus kui ka omandipõhiõigus on olulised, kuid ei ole piiramatud. Viidatud PS-i paragrahvidest tulenevalt võib seadusega põhiõiguste kasutamist õiglates ulatuses kitsendada. Nimetatud põhiõiguste piiramist õigustab iga PS-iga kooskõlas olev eesmärk, sealhulgas Eesti kultuuri säilimine (PS preambul).

Omandipõhiõiguse puhul tähendab eeltoodu muu hulgas, et kuigi PS § 32 lg 1 sätestab igaühe õiguse oma omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada, on sama paragrahvi lõikest 2 tulenevalt lubatud seadusega sätestada õiglased ja eesmärgi kaalukusele vastavad omandikitsendused.

PS sätestab riigi ühe põhieesmärgina Eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise tagamise läbi aegade. Ajaloo- ja kultuuripärandi kaitse on üleriiklik huvi ja seetõttu riiklik kohustus, kuna tegu on põhiseaduse preambulis nimetatud kultuuri osaga, mis peab ilmtingimata säilima läbi aegade ja järgmistele põlvkondadele. Mida olulisem on kultuuriväärtuslik objekt või maa-ala, seda suurem on selle põhiseaduslik väärtus. Kultuuripärand on osa Eesti rahvuskultuurist ning eesmärgid selle säilimiseks õigustavad omandi vaba valdamise, kasutamise ja käsutamise piiramist. Seega ei ole omandipõhiõigusel teiste põhiseaduslike väärtuste ees igal juhul prioriteeti ning seadusega võib omandi vaba valdamise, kasutamise ja käsutamise õigust õiglates ulatuses kitsendada, kui see on vajalik muu põhiseadusliku eesmärgi saavutamiseks.

Antud juhul tuleneb piirangute seadmisega kaasnev omandipõhiõiguse vaba teostamise kitsendamise vajalikkus vajadusest kaitsta ohvrikoht Hiiemetsa kõige väärtuslikumat osa. Selle haruldust ja suurt väärtust nii üldiselt ajaloo- ja kultuuripärandina kui ka võrdluses teiste hiiemetsadega selgitati eespool. Hiiemetsal on põhiseaduslik väärtus.

Nõuete ja piirangute kehtestamisel arvestati ka MuKS-is esitatud muinsuskaitse põhimõtetega, mille kohaselt on kultuuripärandi väärtustamine ja säilitamine ühiskonna ühine kohustus. Mälestistele suunatud tegevused peavad vähendama nende hävimise ohtu ja toetama väärtuste säilimist (ettevaatuspõhimõte). Omandiõiguse põhiõlemuse säilimiseks peavad aga õigusaktist

tulenevad piirangud olema proportsionaalsed ehk eesmärgi saavutamiseks sobivad, vajalikud ja mõõdukad.

Nõudeid ja piiranguid õigustavaid eesmärke saab lugeda õiguspäraseks, kuna abinõud, mis soodustavad eesmärgi saavutamist, on mälestise kaitsmiseks sobivad. Peamiseks kultuuriväärtuse säilimist ohtu seadvaks tegevuseks alal on metsaraie, ehitustegevus, pinnast kahjustavad tegevused sh kaevandamine.

Kuna ohvrikoht Hiimets asub Rebala muinsuskaitsealal, siis alal juba kehtivad muinsuskaitsealast tulenevad kitsendused, mis tulenevad Vabariigi Valitsuse 11.02.2016 määrusest nr 21 „Rebala muinsuskaitseala põhimäärus“²⁰ ning MuKS-ist. Need annavad riigile võimaluse anda tingimusi või keelduda tegevustest, mis seavad ohtu piirkonna kultuuripärandi säilimise. Seega valdav osa muinsuskaitsealasi kitsendusi juba kehtib maa-alal ja tegemist ei ole uute lisapiirangutega omanikele. Kitsendused tulenevad muuhulgas ka hiieala väärtusest ja kaitsevajadusest. Piirangute vajalikkust kaaluti ka käskkirja koostamisel ning teatud ulatuses on piiranguid leevendatud.

Piirangud on vajalikud, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise puudutatud isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne. Käskkirja kehtestamise eesmärgi täitmiseks ei ole muid vähemalt sama efektiivseid, kuid isikuid vähem koormavaid meetmeid. Eesmärk on hiieala kõige olulisemat osa säilitada ning ilma riigi ennetava ja sekkuva kaitsetegevusega võib see sattuda ohtu või hävida.

Nõuete ja piirangute mõõdukuse üle otsustamiseks tuleb kaaluda ühelt poolt isikutele antud õigusesse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt aga eesmärgi tähtsust. Eesti ja Euroopa kõige olulisemate kultuuriväärtuste säilimine on oluline põhiseaduslik eesmärk. Riikliku kaitse tagamisega ja kultuuriväärtusi hävitavatele tegevustele piirangute seadmisega ohvrikoht Hiimets säilib, kultuuriväärtusi kahjustavate tegevuste elluviimisel see hävib.

Mälestise piiride ning piirangute ja leevenduste kehtestamisel kaaluti, et proportsionaalne oleks ala kui tervik ning iga selle osa. Eespool selgitati ala väärtust kinnistute kaupa. Lisaks hinnati, mis on ala vähendamise mõju võimalikule raietegevusele alal, mis jääb mälestise piiridest välja. Eespool selgitati, et mälestise alalt välja jääva ala raietegevusele kohaldub metsaseadus. Edaspidi hindab säästva metsamajandamise asjaolusid Keskkonnaamet. Säästva metsamajandamise tulemusel ei pruugi raietegevus hiieala oluliselt kahjustada. 2024. aastaks on näiteks 2011. aastal raiutud raielangil noor mets suuresti taastunud.

Käskkiri ei kehtesta absoluutseid tööde ja tegevuste keelde, vaid jätab seal, kus põhjendatud ja vajalik kehtima MuKS-is sätestatud nõude taotlema enne mälestisel kavandatud töid selleks ametilt vastav luba. Seda, kas ja millises ulatuses ja kujul on konkreetset juhul mälestise alal soovitud töö ja tegevus võimalik, hindab amet loataotluse lahendamisel omanikku kaasava menetluse tulemusena.

Lähtudes MuKS-i eesmärgist tagada kultuuripärandi säilimine ja mitmekesisus ning arvestades seatavate piirangute ulatust (keelatud on ainult mälestist hävitavad tegevused), kaalub ohvrikoha Hiimets kaitse vajadus üle võimalikud erahuvid mälestise alale jäävaid kinnistuid täiesti vabalt kasutada. Avalik huvi hõlmab nii vaimseid kui ka materiaalseid aspekte. Avaliku huvi sihiks on teatud avalik, s.o üldine ehk ühiskondlik hüve, mille alla kuulub ka Eesti kultuuri säilimine läbi aegade. Arvestades eeltoodut kaalub soov säilitada riiklikult olulise tähendusega kultuuriväärtus käesoleval juhul üle omaniku õigused omandi piiranguteta käsutamiseks ja ettevõtluseks.

Käskkirja koostamise protsess

²⁰ Käskkirja koostamise ajal valmistatakse ette Rebala muinsuskaitseala uut kaitsekorda.

15.08.2019 teavitas amet mälestise ohvrikoht Hiimets maaomanikke ja teisi menetlusosalisi menetluse algatamisest mälestise piiri muutmiseks ning saatis tutvumiseks kultuuriministri käskkirja eelnõu piiri täpsustamiseks (edaspidi *eelnõu*). Selles tehti ettepanek tunnistada kehtetuks seadusest tulenev 50 m laiune kaitsevöönd arvestades mälestise piirist.

Ettepanekud ja täpsustavad küsimused esitati kahelt maaomanikult (Eremka OÜ ja T. T). 01.10.2019 toimus ameti töötajate, maaomanike ja Jõelähtme valla esindaja vaheline kohtumine Maardu mõisa juures, mille käigus vaadati suuremas osas läbi mälestise ohvrikoht Hiimets piir ja arutati muinsuskaitseadusest tulenevaid kitsendusi.

Pärast kohtumist esitasid samad maaomanikud täiendavaid küsimusi ja arvamusi. T. T küsis selgitusi erinevate majandustegevuste võimaluste ja neile kehtivate piirangute kohta mälestise alal, millele amet andis vastused 16.10. ja 05.11.2019 kirjades. Eremka OÜ tõi oma 12.02.2020 saadetud kirjas välja vastuolud ameti 2011. a ekspertiisi kajastatud mälestise ala suuruse hinnangu ja eelnõu vahel. Samuti nõudis Eremka OÜ kohest haldusakti andmist mälestise piiri osas.

Märtsis 2020 saatis amet maaomanikele ja vallale ning Maa-ametile tutvumiseks täpsustatud eelnõu, milles mälestise piiri kõrval käsitleti vajadust lisada mälestise liigiks ajalooline looduslik pühapaik. Eremka OÜ-le saadeti koos eelnõuga vastuskiri nende 12.02.2020 saadetud kirjale. Selles selgitati menetluse käiku ja mälestise kaardandmete aluseid. Samuti toodi välja, et ekspertiisi koostamise ajal 2011. a ei olnud seaduses sätestatud mälestise liiki „ajalooline looduslik pühapaik“, kuid lähtudes 1.05.2019 jõustunud muinsuskaitseadusest tuleb selle liigi määramist kaaluda. Selle tõttu ei saanud antud juhul 2011. a koostatud ekspertiisile käimasoleva menetluse käigus tugineda. 14.04.2020 saatis Eremka OÜ omapoolse arvamuse, kus toodi välja uuesti vastuolud ameti 2011. a koostatud ekspertiisi ja tutvumiseks saadetud eelnõu vahel. Jätkuvalt seati kahtluse alla mälestise ala ulatus Eremka OÜ-le kuuluvatel kinnistutel, toetudes põhiliselt 2011. a ekspertiisi tulemustele.

Arvestades menetluse käigus esitatud vastuväiteid tellis amet uue ekspertiisi „[Mälestise Ohverdamiskoht „Hiimets“ \(reg nr 17697\) vastavus mälestiseliigile „ajalooline looduslik pühapaik“ ja mälestise piiritlemise ettepanek](#)“ AB Artes Terrae OÜ käest, mis valmis 2020. a lõpus. Ekspertiisis käsitleti mälestise kaitse ajalugu ja asjaolusid, hinnati mälestise kriteeriumeid ning analüüsiti allikmaterjali. Ekspertiisi koostamise käigus koguti hiimetsa kohta kohalike elanike käest täiendavaid pärimusandmeid. Ekspertiis hindas kultuuriväärtusliku ala ulatuse vastavaks majandiplaanil kujutatuga, v-a mälestise põhjapiiri osas, kus tehti ettepanek mälestise piiri laiendada kuni Maardu järveni. Pärimuspõhiseid andmeid ja maastikuolusid arvestades hindasid eksperdid mälestise vastavaks ajaloolise loodusliku pühapaiga mälestise kriteeriumitele.

Amet nõustus põhimõtteliselt ekspertide tehtud ettepanekutega, v.a kaitsevööndi vajaduse osas mälestise põhja ja ida piiril. Amet saatis 22.01 ja 26.01.2021 maaomanikele ning kohalikele omavalitsustele tutvumiseks tellitud ekspertiisi ja 08.04.2021 uue eelnõu, mis käsitles mälestise piiri laiendamist vastavalt 2020. a ekspertiisi alusel tehtud ettepanekule, täiendava mälestise liigi „ajalooline looduslik pühapaik“ lisamist ja kaitsevööndi tühistamist. Oma arvamuse esitasid Jõelähtme Vallavolikogu, Maardu Linnavalitsus ja Eremka OÜ. Jõelähtme Vallavolikogul vastuväiteid ega muudatusettepanekuid ei olnud. Maardu Linnavalitsus vastas, et nad nõustuvad tingimusel, et piiri muutmine ei välistaks tulevikus kõvakatteta loodus- või terviseraja ehitamist ümber Maardu järve, millele amet kinnitas vastuseks 18.08.2021 saadetud kirjas, et mälestise piiri laiendamine ei välista terviseradade ehitamist Maardu järve äärde sh planeeritud mälestise alale. 14.05.2021 saadetud kirjas Eremka OÜ ei nõustunud eelnõuga ning soovis, et haldusakt jääks välja andmata. Lisaks sooviti, et mälestise ala ei ulatuks Lepa kinnistust väljapoole (ehk et mälestise piir jääks samaks, nagu see 2011. a kaardile kanti). Eremka OÜ seadis kahtluse alla majandiplaani

legitiimsuse, pärimuslikud tõendid, sh 2020. a küsitletud inimestelt kogutud teabe ja pühapaiga vastavuse riikliku kaitse üldistele kriteeriumitele (selektiivsus, originaalsubstantsi säilivus ja tehniline seisukord). Täiendavalt toodi välja, et Eesti riik ei oleks kinnistuid Eremka OÜ-le 2010. a müünud, kui need oleksid olnud riikliku kaitse all ning tehti ettepanek hüvitusmeetmeks looduslike pühapaikade omanikele seoses saamata jääva tuluga. Paljuski kordasid vastuväited seda, mida maaomanik eelnevates kirjades oli välja toonud ja millele amet varasemalt oli juba vastuse andnud. Nimetatud vastuväited olid ka üheks põhjuseks uue ekspertiisi tellimiseks 2020. a, kus paljud tõstatatud küsimused said põhjalikult läbi analüüsitud ja vastatud.

Amet selgitas 12.08.2021 kirjaga Eremka OÜ-le uuesti kõiki asjaolusid, nii mälestiste alusandmeid kui ka majandi maakasutusplaani koostamise protsessi. Samuti kirjeldati veelkord pärimuspõhiseid tõendeid, mis kinnitavad kultuuriväärtusliku maa-ala piiri vastavust eelnõus toodule ning selgitati tänapäevase pärimusliku teabe olulisust mälestise kriteeriumite kaalumisel. Riikliku kaitse üldiste kriteeriumite juures toodi taaskord esile argumendid, mis olid välja toodud ka Eremka OÜ-le varasemalt saadetud menetluse materjalides. Lisaks kinnitati, et mälestiseks olemine ei välista riigimaade müümist eraomandisse.

14.11.2022 saatis Eremka OÜ ametile loataotluse raietöödeks menetluses olevate kinnistute alal. 24.11.2022 saatis amet vastuskirja, milles soovitas tungivalt raietöid mitte teostada menetluses oleval maa-alal. 02.12.2022 saatis Eremka OÜ vastuskirja, kus palus koheselt võtta vastu otsus menetluses oleva maa-ala suhtes. 30.12.2022 saatis amet vastuskirja, kus andis esialgse ajakava menetluskäigu osas, nimetades et eelnõu esitatakse ministeeriumisse 2023. a veebruari lõpus.

2022. a detsembris otsustati loobuda mälestise piiri määramisest Maardu järveni ja jätkata piiri muutmise menetlust majandi maakasutusplaanile märgitud ala osas. Majandi maakasutusplaan hinnati mälestise pindala osas kõige kaalukamaks tõendiks, sest see annab hiieala piiri kohta detailsema arusaama ja on üldjuhul kooskõlas teiste tõenditega. Seetõttu jäetakse arvestamata osa eksperdihinnangust välja toodud pärimusteateid, mis kirjeldavad hiieala ulatust Maardu järveni, arvestades muuhulgas mälestise ala suhtelist suurust võrreldes teiste kaitsealuste looduslike pühapaikadega ja kitsenduste proportsionaalsust omaniku seisukohast. Planeeritava mälestise maa-ala vähendamine tähendas, et Maardu LV ei olnud enam menetlusosaline.

Amet saatis 08.02 ja 15.02.2023 uue eelnõu versiooni arvamuse avaldamiseks ja teadmiseks omanikele ning teistele puudutatud osapooltele. Arvamuse esitasid Eremka OÜ (15.02) ja Loo Vesi OÜ (17.02). Eremka OÜ kordas paljuski nende eelnevates kirjades esitatud vastuväiteid ja soovis, et käskkiri jääks välja andmata. Loo Vesi OÜ esitas ettepaneku, et mälestise alast jääks välja Biotiigi kinnistu, kuna seal paiknevad ühiskanaliseerimise ja -veevärgiga seotud rajatised ja tõi välja vajaduse seal pidevalt hooldus- ja ehitustöid teostada. Amet oma 09.03.2023 vastuskirjas Eremka OÜ-le tõi uuesti välja maa-ala vastavuse loodusliku pühapaiga mälestise liigile ning selgitas mälestise kaitse ajaloo seotud küsimusi. 09.03.2023 saadetud vastuskirjas Loo Vesi OÜ-le märkis amet, et mälestise terviklikkuse ja kaitse seisukohast on oluline Biotiigi kinnistu hõlmamine mälestise ala hulka. Samas kinnitati, et amet ei piira kinnistu kasutamist praeguses funktsioonis.

10.03.2023 esitas amet Kultuuriministeeriumile ettepaneku mälestise ohverdamiskoht Hiimets (kultuurimälestiste registri nr 17697; asukoht Harju maakond, Jõelähtme vald, Maardu ja Saha küla) andmete muutmiseks. Sellel hetkel muutus mälestise andmete muutmiseks pädev ja volitatud haldusorgan. Selleks sai Kultuuriministeerium.

Muinsuskaitse Nõukogu arutas ettepanekut 27.03.2023 koosolekul, nõustus sellega ja tegi kultuuriministrile ettepaneku mälestise andmeid muuta.

22.05.2023 saatis Kultuuriministeerium eelnõu ametile tagasi põhjusel, et mälestise piir ja sellest tulenev mälestise ala vajab täiendavat analüüsi, kuna kogu eelnõus kirjas oleva ala ulatuses ei ole hiiemets säilinud.

20.07.2023 vastas amet ministeeriumile, et kaaluti küll võimalust vähendada mälestise ala, kuid ei leitud selleks alust. Seetõttu leiti, et menetlusega tuleb edasi minna eelnõus toodud ulatuses.

Pärast seda kohtus Kultuuriministeerium korduvalt ametiga ja arutas mälestise piiride ning mälestise omanikele kaasnevate piirangutega seonduvat. Kultuuriministeeriumi ettepanekul hinnati täiendavalt üle mälestise vastavus arheoloogiamälestise riikliku kaitse eelduse hindamise kriteeriumitele ja otsustati kehtetuks tunnistada mälestise senine arheoloogiamälestise liik. 2023. a detsembris toimunud e-koosolekul pooldas ameti juures tegutsev Arheoloogiapärandi eksperdinõukogu mälestisele ajaloolise loodusliku pühapaiga liigi kehtestamist ja „arheoloogiamälestise“ liigi kehtetuks tunnistamist juhul, kui säilib võimalus kaevetöödele määrata arheoloogilist uuringut.

Samal ajal hinnati täiendavalt mälestise piiride vastavust MuKS-i erinevate huvide tasakaalustamise nõudele. Seni lähtuti ulatuslike piiride määramisel suuresti ala kõrgeastminevikuäärtusest ning lootusest, et tulevikus aastakümnete pärast raiutud mets taastub. Piisavalt ei arvestatud ala tegelikku olukorda käskkirja koostamise ajal ega kaalutud kogumis erinevaid ja vastanduvaid huve. Kultuuriministeeriumi ettepanekul analüüsis amet 2024. a jaanuaris täiendavalt võimalust määrata mälestise ala selliselt, et alasse oleks hõlmatud hiiemetsa kõige paremini säilinud ja pühapaiga olemust edasi andev osa koos alal asuvate ja pärimuses viidatud allikate ja kividega.

23.01.2024 arutas ohvrikoht Hiiemetsa kavandatavaid piire ameti juures tegutsev Ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogu, kes pöördus samal teemal 12.02.2024 ka kultuuriministri poole. 14.02.2024 kohtus eksperdinõukogu kultuuriministriga ning koos arutati hiiemetsa väärtuse ja mälestise alaga seonduvat. Kohtumisel leiti, et hiielal on suur kultuuriväärtus, kuid suure kaaluga on ka üksikisikute õigused ja vabadused. Otsustamisel tuleb arvestada kogumis kõigi asjaoludega, sh riigi tegevuse ja tegevusetusega erinevatel aegadel.

09.02.2024 esitas amet Kultuuriministeeriumile uue eelnõu versiooni, milles mälestise alaks oli määratud 16,7 hektarit. Mälestise ala piiride määramisel lähtus amet alal varem tehtud raietest, jättes need kinnistu osad mälestise alalt välja ning hõlmates mälestise alana peamiselt selle keskosa vanema puistu, allikate ja kividega. 21.02.2024 saatis Kultuuriministeerium uue eelnõu versiooni arvamuse avaldamiseks ja teadmiseks omanikele ning teistele puudutatud osapooltele.

Mõisa tee 11 kinnistu omanik T. T saatis 28.02.2024 oma arvamuse ja ettepanekud käskkirja eelnõule ja kordas oma varem tehtud ettepanekut kaaluda kinnistu idapoolse ala mälestise alast välja jätmist, kuna seal kasvab noorem mets. Samuti avaldas ta soovi jätkata metsa hooldamist, võsa raiumist ja isiklikuks tarbeks küttepuid varumist sellel kinnistul.

29.02.2024 toimus kohtumine kinnistute omanike ja puudutatud osapoolte, Jõelähtme vallavanema ning Kultuuriministeeriumi ja Muinsuskaitseameti vahel, kus arutati erinevate leevendustega tsoonide määramise võimalust 2023. aastal menetluses olnud eelnõu ala piires. Ameti esindajad selgitasid T. T-le, et metsa hooldamiseks on varem luba antud ja need tegevused on ka edaspidi hiielal lubatud. T. T andis teada, et soovib võtta lähiajal oma kinnistule mõned veised. Ameti esindajatel sellele vastuväiteid ei olnud. T. T selgitas täiendavalt, et igapäevaselt hiiemetsa kõrval elava isikuna ei ole ta märganud hiiemetsa külastamist ning täpsustas, et püstkoja ehitas tema isa 1990. aastatel ning seal on tema teada toona peetud vaid üks jaanipäev. Püstkoja ja selle kõrval oleva platsi kasutamist pärsib lähedalasuvatest biotiikidest alale leviv reovee hais. Jõelähtme

vallavanem selgitas, et vald ei näe kinnistutel ette arendustegevust, kuna ala on märg ja peaks seega jääma looduslikuks alaks. Vald soovib, et piirid saaksid konkreetselt paika. Samuti toetas ta mõtet, kus hiialal pannakse paika alad, kus leevendused on võimalikud. Eremka OÜ esindaja leidis samuti, et kui selgub, et alal on võimalik siiski metsa majandada, siis see võib olla sobilik lahendus ka neile. Kokkuvõttes olid omanike esindajad seda meelt, et alale kaitset määrates peab olema selge, kus on võimalik metsa majandada ja millistel tingimustel.

06.03.2024 esitas Eremka OÜ omapoolse ettepaneku, milles nad olid valmis leppima 21.02.24 saadetud eelnõu ja selle lisaks oleval kaardil mälestise alana hõlmatud Endla ja Sanglepa kinnistu lõunapoolsetes osades ja Pajumardi kinnistu põhjapoolses osas (plaanil Pajumardi kinnistul olevas punktis 11 tõmmatud joon punkti 35) rangete metsa majandamise piirangutega; see tähendab, et selles osas metsa majandada ei saa (sarnaselt looduskaitseaduse sihtkaitsevööndile). Ülejäänud osas Pajumardi kinnistust (punktist 11 tõmmatud joonest punkti 35 lõuna poole jääv osa), mis on hõlmatud 21.02.24 plaaniga Maardu hiiemetsa, oli Eremka OÜ valmis leppima kergemate metsa majandamise piirangutega (sarnaselt looduskaitseaduse piiranguvööndile).

08.03.2024 arutas tsoneerimist looduslike pühapaikade eksperdinõukogu. Nende seisukoht oli, et mälestise piiride puhul tuleks edasi minna ulatusega, mis hõlmab ligi 38 hektari suuruse ala. Need piirid kajastuvad eelnõus, mis on omanikele arvamuse avaldamiseks saadetud 2023. aasta veebruaris ning mida arutati Muinsuskaitse Nõukogus 2023. aasta märtsis. Selles ulatuses peab eksperdinõukogu võimalikuks teha tsoneerimist ehk erinevatel aladel kaaluda erinevate tööde lubamist, sealjuures lähtudes maastikust, pinnasest ja pinnakattest. Eksperdinõukogu ei pea võimalikuks uuendusraieid mälestise alal, kuid muid raieliike saab amet kaaluda loataotluse alusel. Hooldusraied teatud kohtades võiksid olla lubatud. Metsa majandamisel tuleb kaaluda ka seda, kuidas kasutatav tehnika ning tööde tegemise aastaaeg mõjutavad pinnast. Gaasiliini ja elektritrassi osas peab eksperdinõukogu lubatavaks nende hooldamisega seotud töid, kuid liinide uuendamise puhul peaks lähtuma põhimõttest, et need rajada edaspidi mälestisest väljapoole. Eksperdinõukogu väljendas seda, et mälestisi tuleb hoida sellistena nagu nad meieni on jõudnud, et saaksime tuleviku põlvkondadele seda edasi anda; ülesanne on tagada, et parand kestaks edasi ja olukord paraneks. Looduslike pühapaikade eesmärk on võimalikult vähene inim mõju ning kaugem eesmärk nende kaitsel on hoida neid võimalikult sellistena, nagu nad on praeguseks säilinud ehk võimalikult looduslähedasena. Seetõttu peab eksperdinõukogu mõeldavaks määrata mälestisel alasid, kus hooldusraied teatud ulatuses on võimalikud.

14.03.2024 kohtusid Muinsuskaitseameti ja Kultuuriministeeriumi esindajad koha peal omanike ning looduslike pühapaikade eksperdinõukogu esindajatega ning hindasid mälestise seisukorda ning võimalusi mälestisel erinevate alade eristamiseks ja võimalikke leevendusi. Mõisa tee 11 kinnistu omanik T. T kordas oma ettepanekut jätta mälestise alalt välja Mõisa tee 11 kinnistu elektriõhuliinist idapoole jääv ala, kuna sealne mets on noorem. Tema hinnangul sobib kinnistu läänepoolne vanema puistuga ala paremini hiiemetsa tuumikuga. T. T näitas talle kuuluval kinnistul kahte piirkonda, millest ühes oli ta mõned aastad tagasi võsa eemaldanud ja teises mitte, ning soovis, et võsa eemaldamine ja enda tarbeks küttepuude tegemine võiks olla lubatud ka hiiemetsas. Eremka OÜ esindaja selgitas, et tema jaoks on sobiv 6 ha ala ehk see ala, mis on Maa-ameti kaardil. Samuti pole ta nõus, et kui jääb suurem mälestise ala, aga amet annab raieloa, siis tullakse ikkagi meediaga kohale ja jääb mulje, et metsamajandamise ettevõtte on halb. Eremka OÜ põhitegevus on metsamajandamine, sh raie, ning seda nad soovivadki neile kuuluvatel kinnistutel teha. OÜ Eremka esindajast advokaat selgitas, et ta näeb ainult ala keskosas üksikuid hiiemetsale viitavaid objekte, muus osas on mets võsastunud. Eremka OÜ esindaja selgitas, et ta ei näe, et suur ala vastaks riikliku kaitse kriteeriumitele. Riik peab kriteeriumitele vastavuse tõendama iga hektari ja ruutmeetri kaupa. Samuti tõi ta välja, et riik on pika aja jooksul käitunud maaomanikuga ebaõiglaselt ja suhelnud ähvarduste toonil, seisukohad on muutunud ühest äärmusest teise. Vaidlustele on kulunud palju aega ja raha.

15.03.2024 tegi OÜ Eremka Kultuuriministeeriumile kompromissettepaneku, et kuigi ta peab sisuliselt õigeks 6 ha suurust mälestise ala, ollakse kompromissina nõus 16,7 ha variandiga.

22.03.2024 esitas Muinsuskaitseamet Kultuuriministeeriumile 29.02.2024 ja 14.03.2024 kohtumiste järgselt muudetud käskkirja eelnõu, milles mälestise ala oli määratud 38 hektari suurusel alal ja jaotatud kaheks osaks (A ja B), tehes A osas leevenduse ameti tööde tegemise loa taotlemisest raietööde puhul ja aladel A ja B haljastustööde puhul. 21.02.24 eelnõu 16,7 ha suurune mälestise ala oli suuremalt jaolt hõlmatud mälestise ala B hulka, välja arvatud selle edelapoolne nurk, mis oli mälestise alal A. Mälestise ala B koosnes terviklikult säilinud metsaalast, kus asuvad ka mälestise osaks olevad kivid ja allikad. Tegemist on hiiemetsa kõige väärtuslikuma osaga, mis on ka tänapäeval maastikul hästi tajutav ning kus säilinud tervikut on oluline maksimaalselt säilitada. Ülejäänud mälestise alal (A) oli raietööde loakohustus leevendatud, mis oleks jätnud omanikule õiguse metsa majandada ilma ameti kooskõlastuseta.

27.03.2024 tutvustas Kultuuriministeerium ettepanekut Eremka OÜ esindajatele, kes sellele järgnevalt andsid saadetud kirjas teada, et nad ei nõustu pakutud lahendusega.

27.03.2024 tutvustas Kultuuriministeerium ettepanekut Maavalla Koja esindajale Looduslike Pühapaikade eksperdinõukogus ja sai tagasiside, et selline lahendus neid ei rahuldaks, kuna nende hinnangul hiiealal metsaraiet lubada kindlasti ei tohiks. Soovitati leida võimalus kinnistud riigile tagasi osta.

27.03.2024 küsis Kultuuriministeerium Maardu külvavanema arvamust hiiemetsa küsimuses. Külvavane selgitas, et hiieala ei ole kohaliku kogukonna aktiivses kasutuses. On inimesi, kes käivad allikatest puhast joogivett toomas. Samuti mäletas külvavane kunagi tehtud ekskursiooni ohvrikivini. Tema hinnangul võiks kohalikele sobida lahendus, kus riiklikult kaitstakse hiieala väiksemates piirides selle tuumikalal, kus on lisaks metsale allikad ja kivid.

Saadud tagasisidest lähtuvalt otsustas Kultuuriministeerium, et 22.03.2024 esitatud ettepanek ei paku erinevatele osapooltele soovitud kompromisslahendust, seega määratakse mälestise piirid 21.02.2024 omanikele tutvumiseks saadetud eelnõus toodud kujul. See on ala, millel on tõendatult kõige suurem kultuuriväärtus ning mis vastab mälestise riikliku kaitse kriteeriumitele. Alal ei eristata erinevaid tsoone ega määrata mälestisele kaitsevööndit. Alal asub kogu terviklikult säilinud ning 2011–2012 raieest puutumata säilinud metsala, millele pärimusteeded kui hiiemetsale osundavad.

Kultuuriministeerium edastas 15.04.2024 käskkirja eelnõu arvamuse avaldamiseks menetlusosalistele ja Keskkonnaametile. Keskkonnaametil paluti hinnata, kas hiiemetsa alal on looduskaitselisi väärtuseid. Looduskaitseliste väärtuste olemasolule on viidanud nii Ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogu oma 12.02.2024 Kultuuriministrile saadetud kirjas kui Riigikogu looduslike pühapaikade toetusrühm oma 20.03.2024 kirjas.

Mõisa tee 11 kinnistu omanik T. T ja Eremka OÜ esindaja vastas 22.04.2024, et jäävad oma varem öeldud seisukohtade juurde.

Keskkonnaamet vastas 17.04.2024 kirjas, et antud ala ei kattu ühegi kaitsealuse objektiga ning Keskkonnaametil ei ole plaanis ala täiendavalt looduskaitse alla võtta. Samuti ei ole lähiajal plaanis Hiiemetsa lähedal asuva kaitsealuse Maardu mõisa paragi piiride muutmist.

Jõelähtme Vallavalitsus oma seisukohta tähtajaks ei edastanud.

Kultuuriministeerium edastas käskkirja eelnõu 15.04.2024 Muinsuskaitse Nõukogule seisukoha andmiseks. Muinsuskaitseamet edastas 16.04.2024 käskkirja eelnõu Ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogule.

Muinsuskaitse Nõukogu 13-st liikmest andsid oma kirjaliku arvamuse 12. Nendest 3 pooldasid mälestise ala määramist vastavalt majandiplaanile. 1 oli ettepaneku vastu, kuna puuduvad hüvitusmeetmed, hüvitusmeetmete vajalikkust rõhutasid ka teised liikmed. 7 liiget toetasid ettepanekut kui kompromisslahendust, kuid mitmed neist tõid välja, et määratud piirid tekitavad küsimusi. 1 liige jäi erapooletuks.

Ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogu jäi oma 12.02.2024 kultuuriministrile antud seisukoha juurde.

Omanike seisukohad

Menetluse käigus on oma seisukohad esitanud eraisik T. T, Jõelähtme Vallavolikogu, Maardu Linnavalitsus, Loo Vesi OÜ ja peaaesjalikult Eremka OÜ. Menetluse osalised on ära kuulatud ning nende ettepanekuid kaalutud ja selgitusi antud. Järgnevalt on välja toodud ülevaatlik kokkuvõte esitatud arvamustest ja neile antud selgitustest ning seisukohtadest. Jõelähtme VV ja Maardu LV nõustusid mälestise andmete muutmisega.

Eraisik T. T tegi ettepaneku vähendada planeeritud mälestise ala Mõisa tee 11 ja Pajumardi katastriüksusel, nii et välja jääks kinnistuid läbiva kraavi ja Maardu mõisa vaheline metsaala, kuna sealne mets on noorem võrreldes kraavist lääne poole jääva metsaga.

Metsa vanus pole mälestise ala määramisel olulise kaaluga argument, kuna piirkonna metsakasv on sõltunud piirkonna veetasemest, mis on aja jooksul muutunud. Arvukad pärimusteed nimetavad hiieala alguseks Maardu mõisast algavat metsast ala ning kirjeldavad lisaks alal Hiieallikat Maardu viinavabriku varemete juures ja pühaks peetud kivirakkes Kummiallikat Mõisa tee 11 katastriüksusel.

28.02.2024 saatis T. T omapoolsed ettepanekud käskkirja täiendamiseks. Tema hinnangul on tõenäolisem hiieala Väike-Pullimägi, mis jääb mälestisena kaitstavast ohvrikivist mõnesaja meetri kaugusele läände. Lisaks toob ta välja, et 2011 ja 2020 toimunud intervjuud ei ole temani jõudnud hoolitama sellest, et tema perekond on hiiepaiga kõrval elanud kolm järjestikust põlvkonda. Ta selgitab, et hiiemetsas olev platsi ja püstkoja rajamine oli tema isa algatus üheksakümnendatel, mil seal korraldati küla talgud ja raiuti ka platsil olev võsa.

Lisaks selgitas ta, et olles aastaid elanud Mõisa tee 11 kinnistul, mille kaudu pääseb hiiemetsa, ei ole ta tuvastanud eksperthinnangutes kirjeldatud kohalike elanike ja õpilasekursioonide suurt huvi hiiemetsa vastu.

Lisaks on tema hinnangul küsitav, et hiiealalt jäetakse välja sinna ajalooliselt kuulunud biotiigid ja raiutud metsaalad, kui maa-ala on tervikuna püha ja see pole seotud vaid metsa olemasoluga ning metsa taastumise aeg (50 aastat) on selles kontekstis suhteliselt lühike.

Lisaks juhib ta tähelepanu, et hiieala mets on küps ja viimastel aastatel on tormidega hakanud puud murduma. Tema hinnangul tuleks hiiemetsa sarnaselt pühakojale hooldada, mitte hoida seda inimtegevusest puutumata alana.

1970. aastatel hiieala kandmist majandi maakasutusplaanile selgitab ta sellega, et tegemist oli majanduslikult kasutuskõlbmatu alaga (liigniiske ala, mis oli kõlbmatu põllu- ja heinamaaks, samuti oli enamuse aastatel võimatu sealt tollaegse tehnikaga puid varuda) ning selle ala kaitse alla võtmine oli tol ajal majandile kasulik.

Täiendavalt soovis ta tutvuda Tallinna Näidislinnavabriku majandi maakasutusplaaniga. Lisaks soovis ta teada, kuidas on plaanis tulevikus vältida biotiikidest tulevat reovee haisu, mis püstkoja ümbruse hiieplatsil levib.

T. T kordas juba varasemalt tehtud ettepanekut jätta Mõisa tee 11 kinnistu idapoolne osa mälestise alalt välja.

29.02 ja 14.03.2024 kohtumistel avaldas T. T soovi jätkata talle kuuluval kinnistul metsa hooldamist, võsa raiumist ja isiklikuks tarbeks küttepuude varumist. Ameti esindajad selgitasid, et metsa hooldamiseks on varem luba antud ja need tegevused on ka edaspidi hiiealal lubatud.

Kohtumise järgselt täiendasid Muinsuskaitseamet ja Kultuuriministeerium käskkirja eelnõu saadud infost lähtuvalt. Mälestise ala paiknemist Maardu mõisa ja Maardu järve vahel kinnitavad pärimusteed, sellest tulenevalt jäädakse praeguse mälestise ala juurde. Biotiigi kinnistud ja raiutud alad jäetakse mälestise alalt välja, kuna need alad ei vasta riikliku kaitse tehnilise seisukorra kriteeriumile. Sellest lähtuvalt vastab riikliku kaitse eeldusele kõige paremini säilinud osa hiiemetsast. Mälestisena kaitstava loodusliku pühapaiga ala hooldamiseks on vajalik ameti tööde tegemise luba. T. T on seda varem taotlenud ja talle on luba antud. Biotiikidest tuleva reovee haisu tõkestamiseks ei ole lahendust. Tallinna Näidislinnavabriku majandi maakasutusplaan on nähtav kultuurimälestiste registris ühe mälestist illustreeriva fotona.

15.04.2024 saadetud käskkirja eelnõule andis T. T tagasiside 22.04.2024, öeldes, et kui kinnistule jääb kultuurimälestise ala, siis tuleb omanikule omandipiirangu eest ette näha kompensatsioon ja proportsionaalne maamaksu vähendamine. T. T soovis, et käskkirjas oleks fikseeritud, et puudusid vastuväited tema kavale kinnistule mõned veised võtta. Ta jäi oma seisukoha juurde, et elektriliinist idas olev mets ei peaks olema mälestise alal.

MuKS-i ja käskkirjaga seatud piirangud kehtestatakse ulatuses, mis tagab ohvrikoht Hiiemetsa säilimise ja kaitse. Nõuete, piirangute ja leevenduste kehtima jätmisel ja kehtestamisel lähtuti avalike huvide ning igaühe õiguste ja vabaduste tasakaalustatuse ning proportsionaalsuse põhimõttest (MuKS § 3 lg 8). Käskkirja lahendused on proportsionaalsed seatud eesmärgi suhtes ehk mõjutavad õiguste ja vabaduste kasutamist võimalikult minimaalselt. Omandipõhiõiguse puhul tähendab eeltoodu muu hulgas, et kuigi PS § 32 lg 1 sätestab igaühe õiguse oma omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada, on sama paragrahvi lõikest 2 tulenevalt lubatud seadusega sätestada õiglased ja eesmärgi kaalukusele vastavad omandikitsendused. Nimetatud põhiõiguste piiramist õigustab iga PS-iga kooskõlas olev eesmärk, sealhulgas Eesti kultuuri säilimine (PS preambul).

Loomade pidamist mälestise alal MuKS ei reguleeri ja selleks ametilt luba küsima ei pea. Mõisa tee 11 kinnistu elektriliinist idapoole jääv mets peab jääma hõlmatuks mälestise osana kui hiieala iseloomustav kooslus liigniiskest metsast koos sealsete allikate ja kividega. Pärimuses on nimeliselt mainitud Hiieallikat kinnistu idaservas, piirkonnas kuhu rajati mõisa viinatööstuse tiigid. Kinnistu selles osas läbib hiieala Maardu mõisast algav kirde-edela suunaline kõrgemal tammil olev jalgte, mis on tõenäoliselt mõisaaegne ja hõlbustab ligipääsu Kummiallikale. Tänapäeval on see ala, mille kaudu on kõige kergem Hiiemetsa siseneda, seal paikneb ka mälestise tähis.

Loo Vesi OÜ tegi ettepaneku arvata mälestise alast välja Biotiigi kinnistu (24504:003:0904), kuna kinnistul paiknevad ühiskanalisatsiooni ja -veevärgiga seotud rajatised ning seal on vajadus pidevalt hooldus- ja ehitustöid teostada.

Biotiigi kinnistut ei hõlmata mälestise alasse.

Eremka OÜ esitas alljärgnevad vastuargumendid:

Eremka OÜ, tuginedes oma vastuargumentides 2011. a ekspertiisile, väidab, et piirkonna metsasus on kujunenud ilmselt viimase sõja järgsel perioodil. Nimetades, et tegu on olnud märgalaga ja metsasus on tekkinud kuivendamise käigus, seab omanik kahtluse alla pühapaiga vanuse ulatumise 20. sajandist varasemaks.

Amet on vastustes Eremka OÜle selgitanud, et kahtlemata on piirkonna metsasus ja puude kasv sõltunud piirkonna veetasemest (kuivendamine, Maardu järve tühjaks laskmine ja taastamine) ja muudest faktoritest. Kuigi mälestise nimetus on Hiiemets, siis pole paiga pühadus ja kultuuriväärtus seotud ainuüksi seal kasvava metsaga, vaid pühaks on peetud kogu looduseskkonda (näiteks pärimuses kajastuvad pühad allikad ja ohvrikivid hiiealal). Ameti hinnangul oli 2011. a ekspertiisi järeldus ekslik ja piirkonnas on ka varasemalt kasvanud liigniisketel muldadel mets, mida tõendab kasvõi 1899. a verstakaart, kus ala on märgitud metsasena.

Eremka OÜ seab kahtluse alla hiieala piiri 1975. a maakasutusplaanil ja toob välja, et majandiplaanile kantud piiri juures puudub põhjendus. Samuti kahtleb omanik, kas ametil oli üldse teadmine majandiplaanist enne 2019. a.

Ameti tellimusel on mälestise ulatus sh majandiplaanile kantud piiri täiendavalt analüüsitud 2020. a ekspertiisis, kus on välja toodud, et see kattub üldjoontes teiste allikatega (pärimus, kaardid jt). Samuti on tõendatud, et ohvrikoht Hiiemets mälestise ala kujutav majandiplaan oli ameti kasutuses 2011. a.

Eremka OÜ toob välja oma seisukohtades, et puuduvad tõendid, et hiieala oleks kunagi hõlmanud temale kuuluvaid kinnistuid ja puuduvad tõendid, et kogu kaitse alla võetavat ala oleks enne 20. sajandit kasutatud aktiivselt kogu ulatuses ohverdamistalituste korraldamiseks.

Amet on omanikule edastanud 2020. a ekspertiisi, kus on analüüsitud kõik kirjalikud ja pärimuslikud andmed hiieala ulatuse kohta. Ekspertiisis on välja toodud 23 pärimuseteate ülestähdeldust, kus kajastub pühapaiga asupaik, olemus ja sakraalsus (sh hiiealal paiknevad allikad, kivid, puud). Lisaks intervjueriti ekspertiisi koostamise käigus üheksat kohalikku inimest, kellest kõik teadsid Hiiemetsa. Arhiveeritud pärimuses mainitakse hiit Maardu mõisa taga või härrastemaja lääneküljel, mis sedastab arusaama hiieala ida piiri osas. Lõuna suunas kirjeldatakse hiie ulatumine maantee (tänapäeval 11302 Lagedi-Kostivere tee L1), kuhu paigaldati nõukogude ajal ka mälestise metalltähis. Mälestise lääne piiri puhul annab pidepunkti pärimus, mis mainib, et ohvrikivi (mälestis reg nr 17697) paikneb hiiemetsa ääres. Mälestise põhjapiiri osas sedastab kolm pärimusteadet, et see ulatus Maardu järveni. Kaudselt toetab hiieala põhjasuunalist ulatust Hiieotsa talu, mille puhul pärimus märgib, et talu asub hiie ääres. Majandiplaanile kantud ala toetab pärimus, mis mainib, et hiis paiknes Lepa talu krundil. Lepa krundi algne suurus on ligilähedane majandiplaanil kujutatud maa-ala ulatusega. Mälestise ulatuse tuvastamisel on oluline maa-ala, mida on mõistatud ja mõistetakse tänapäeval loodusliku pühakohana kui tervikuna. Pühaks peetud koha kasutus sellena ei hõlma ainult riitusi (sh ohverdamist), vaid ka tähendust inimestele, millele viitabki kohaga seotud pärimus ehk oluline on maa-alaga seotud vaimne pärand.

Eremka OÜ hinnangul ei saanud majandi maakasutusplaanile kantud ala olla nõukogude ajal mälestisena riikliku kaitse all, vastasel juhul poleks sinna lubatud rajada kuivenduskraave ja ehitada kõrgepingeliin ning gaasivõrk.

Tuleb mõnda, vaatamata sellele, et Hiiemetsa ala on olnud riikliku kaitse all nii nõukogude aja perioodil kui jätkuvalt ka taasiseseisvumisest alates, on olnud muinsuskaitse rakendamisel ja haldussuutlikkusel puudujääke. Nõukogude perioodil kaitse all olnud mälestise kahjustamine ei tähenda seda, et nende kaitse ei oleks olnud kehtiv. On hulganisti näiteid, kuidas nõukogude ajal

kohaliku või riikliku kaitse all olevaid mälestisi kahjustati või hävitati. Õigeks ei saa pidada suhtumist, et nõukogudeaegne väärapraktika peaks jätkuma.

Eremka OÜ toob välja, et alale rajatud kuivenduskraavide, muldvalli, gaasitrassi, kõrgepingeliini ja raiete tõttu piirkond ei ole enam Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikum osa.

Kuigi erinevad tegevused on minevikus hiieala kahjustanud (metsalõikus, kraavide kaevamine, gaasitrass), ei ole enamik loetletud kahjustustest pöördumatud. Eesti kultuuripärandi väärtusliku osa hindamisel peab arvestama ka riikliku kaitse rakendamisega kaasnevat mõju tulevikus.

Eremka OÜ toob välja, et 2010. a müügilepingus puudub märge hiieala ulatuse kohta tema maa-alale ja riik heaperemeheliku avalik-õigusliku huvide eest seisjana poleks neid kinnistuid müünud.

Mainitud ajal kujutati mälestisi geoinfosüsteemis ilma piirideta – need olid tähistatud punkttingimärkidega mälestiste ligikaudsetes keskosades, ja niisamuti toimiti ka Maardu ja Saha küla piiril paikneva hiiemetsa puhul. Riigi poolt eraomandisse müüdud kinnistutel ei pruukinud registriandmed kajastada mälestise tingmärki mälestise kogu ulatuses ja seetõttu võis amet jääda kinnistute müümisprotsessi kaasamata. Küll aga olid müüdud kinnistud kultuurimälestiste kaardil pindalaliselt märgitud Rebala muinsuskaitseala osana ja kinnisasja asukoht kultuuriväärtuslikuks tunnistatud maa-alal (kitsenduste olemasolu) pidi olema ostjale teada. Samuti ei ole mälestiseks olemine piisavaks põhjuseks riigimaa mitte võõrandamiseks – eraomandis on sadu mälestisi, nende seas ka looduslikke pühapaiku. Eesti on valdavalt eraomanduses, riik võõrandab ka tänapäeval mälestisi eraomandusse, kui need ei ole riigi funktsioonide täitmiseks otseselt vajalikud – riigile kuuluva kinnisvara müügiotsuste ja kultuuriväärtuslike asjade või maa-alade mälestisena kaitsmise vahel puudub seos.

2024. aastal kaalusid amet ja Kultuuriministeerium eelkirjeldatud seisukohti ja põhjendusi uuesti, kaasasid aruteludesse uuesti kinnistute omanikud ja Jõelähtme valla ning tutvusid hiiealaga koha peal. Saadud uue info ja arvamuste alusel hinnati eelkirjeldatud seisukohad ümber ning jõuti teistsugustele järeldustele. Varem ei olnud piisavalt põhjalikult kaalutud kinnistute omanikele kaasnevate piirangute proportsionaalsust ega ka metsaseaduses kirjas olevaid metsa säästva majandamise tingimusi. 2024. a suhtlust on kirjeldatud eespool.

Menetlusosaliste kohtumise järgselt 06.03.2024 esitatud ettepanekus oli Eremka OÜ valmis 21.02.24 saadetud eelnõu ja selle lisaks oleval kaardil Maardu hiiemetsa hõlmatud Endla ja Sanglepa kinnistu lõunapoolsed osad ja Pajumardi kinnistu põhjapoolse osa jätma hiiemetsa alaks ja leppima seal rangete metsa majandamise piirangutega, mis tähendab, et selles osas metsa majandada ei saa. Ülejäänud osas Pajumardi kinnistust oli Eremka OÜ valmis leppima kergemate metsa majandamise piirangutega (sarnaselt looduskaitseaduse piiranguvööndile).

15.03.2024 tegi OÜ Eremka Kultuuriministeeriumile kompromissettepaneku, et kuigi ta peab sisuliselt õigeks 6 ha suurust mälestise ala, ollakse kompromissina nõus 16,7 ha variandiga.

27.03.2024 saatis Eremka OÜ esindaja Kultuuriministeeriumile kirja, milles andis teada, et nad ei nõustu pakutud lahendusega, kus kinnisasjas piiride muutmiseks tuleb küsida ameti luba. Lisaks selgitati kirjas, et neil ei ole kavas alal hooldusraiet teha. Probleemina toodi välja, et Eremka OÜ peaks tagama metsa ohutuse selle külastajatele ja seda ei ole neil kavas teha. Lisaks sooviti endiselt kaitseala kehtestamisel saamata jäänud tulu hüvitamist riigi poolt.

Kinnistu piiride muutmisel puudub oluline mõju mälestise säilimisele ajalooliste looduslike pühapaikade puhul, seega annab amet alati kinnistu piiride muutmisel selleks loa.

Hiiemetsa mälestise alal ei ole omanikel kohustust järjepidevateks hooldustegevusteks, kuna mälestise säilimiseks on kõige parem võimalikult vähene inimõju. Hooldamisena käsitletavat tegevused, näiteks võsa lõikamine mälestisele välja kujunenud ligipääsu tagamiseks, on loataotluse alusel võimalikud. Selles osas on oluline teha koostööd omanike, kohaliku kogukonna ja teiste huvigruppide vahel.

MuKS ei reguleeri mälestise külastajate ohutuse küsimust ning seda käskkiri ei reguleeri. Mälestisele viivad väljakujunenud teed ja rajad on päikesetõusust päikeseloojanguni avalikuks kasutamiseks ning nende olemasolu korral tuleb juurdepääs mälestisele tagada.

15.04.2024 saadetud käskkirja eelnõule andis Eremka OÜ tagasiside 22.04.2024, et hiiemetsa piiridest tuleks välja jätta neile kuuluvad kinnistud, kuna sellel alal puuduvad mälestise tunnused. Kompromissi korras oleksid nad valmis selleks, et mälestise alale hõlmataks vaid Pajumardi kinnistu osa, mis jääb Lisa 1 kaardil punktide 6 ja 20 vahele tõmmatud mõttelisest sirgest põhja poole. Lisaks soovis Eremka OÜ, et Maardu hiiemetsa käskkirjas oleks kirjas, et mälestise alal on keelatud muu metsa raie, välja arvatud võsa lõikus ja tuulemurru koristus. Seda põhjusel, et vältida näilise raieõiguse tekitamist, kui see on sisuliselt välistatud.

Mälestise ala lõunapoolsel osal on sarnaselt ülejäänud mälestise alale säilinud 2011-2012 raietöödest puutumatu vanem mets. See metsaala moodustab ühtse terviku sellest põhja poole jääva metsaga. Mälestise piiri määramisel kinnistu piires on arvestatud terviklikult ja kahjustamata säilinud metsa piiri. Seega ei oleks selle osa välja arvamine mälestise alalt põhjendatud. Käskkirja piirangute ja leevenduste osas on selgitatud, millised raietööd on mälestise ala säilitamise eesmärkidest tulenevalt tõenäoliselt lubatud. Raietööde lubamise või keelamise otsus tehakse raietööde loataotluse menetluse käigus, arvestades seda, et mets kui mälestise oluline struktuurielement säiliks.

Käskkirja kui üldkorraldusega ei kehtestata raiete lubamisele/keelamisele eelhaldusakti mõjuga lahendust, vaid see otsustatakse edaspidi konkreetse ala jaoks esitatud loataotluse raames ja tulemusena.

Kokkuvõte

Arheoloogiamälestise Ohverdamiskoht "Hiiemets" andmete muutmise eelnõu algatas amet 2019. aastal piiride muutmiseks. Käskkirja koostamise hetkel Maa-ameti kultuurimälestiste kaardirakenduses kuvatav piir ca 6 hektarit ei ole õiguspärane, kuna piiri kandis Maa-amet 2011. aastal Muinsuskaitseameti ettepanekul kaardile ilma, et kultuuriminister kui mälestise piiride kehtestamiseks pädev ja volitatud haldusorgan oleks need sisuliselt otsustanud. Muinsuskaitseameti tellimusel koostati 2020. aastal ekspertiis, kus hinnati ohverdamiskoha vastavust ajaloolise loodusliku pühapaiga riikliku kaitse eelduse kriteeriumitele ning selle piire. Ekspertiis tehti ettepanek määrata hiiemetsa piir u 64 hektaril. Ekspertiisis ei hinnatud ega kaalutud muid olulisi asjaolusid, sh mõju põhiõigustele ja vabadustele. Muinsuskaitseamet esitas Kultuuriministeriumile ettepaneku hiieala määramiseks, lähtudes ekspertiisist ja 1970. aastatel ohvrikoha Hiiemets asukohana Tallinna Näidislinnavabriku majandi maakasutusplaanile kantud alast, samuti ala vastavusest riikliku kaitse eeldustele ning arvestades olemasolevat olukorda ja riigi varasemat tegevust.

Amet hindas täiendavalt ka ala vastavust arheoloogiamälestise riikliku kaitse kriteeriumitele ja otsustas, et ohvrikohaks Hiiemets ei vasta senise teabe põhjal arheoloogiamälestise kriteeriumitele, kuna mälestise alalt ei ole leitud arheoloogilist kultuurikihti ning seal ei ole tehtud arheoloogilisi uuringuid. Ohvrikohaks Hiiemetsa mälestise muutmisel arvestati ala pärandkultuurilist väärtust, kaaluti erinevaid avalikke ja erahuve ning kõike muud olulist. Mälestise andmete muutmise menetlusse on kaasatud kinnistute omanikud ja kohalik omavalitsus. Mõisa tee 11 kinnistu omanik,

kelle kinnistul paikneb praegu kaardirakenduses kuvatav mälestise ala, on teinud ettepaneku kinnistu idapoolne osa mälestise alalt välja arvata. Eremka OÜ, kellele kuuluvad Pajumardi, Sanglepa ja Endla kinnistud, on teinud ettepaneku talle kuuluvad kinnistud mälestise alalt välja jätta ning määrata mälestise ala praegu kaardil kuvatavates piirides. Eremka OÜ soovib oma kinnistutel metsa majandada, sh teha uuendusraiet. Jõelähtme Vallavalitsus eelistab liigniiske ala säilimist loodusliku alana.

Kultuuriministeerium koos ametiga on teinud käskkirjaga ettepaneku määrata mälestise ala 16,7 hektaril selliselt, et alasse oleks hõlmatud kõige paremini säilinud osa hiiemetsast, kus paiknevad ka pärimuses esile toodud ja hiiealale iseloomulikud allikad ja kivid. Käskkirja koostamise käigus kogutud teabe alusel on see sobiv, vajalik ja mõõdukas lahendus avalikus huvis oleva kultuuripärandi, kohaliku kogukonna ja kinnistuomanike huvide tasakaalustamiseks.

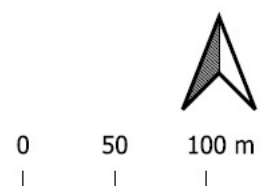
(allkirjastatud digitaalselt)

Heidy Purga

Mälestis ohvrikoht Hiiemets, reg-nr 17697

- Mälestise nurgapunkt
- ▭ Mälestise piir
- ▭ Katastriüksus

Muinsuskaitseamet: 04.04.2024
Aluskaart: Maa-amet 2024

Mälestise ohvrikoht Hiimets piiri koordinaadid

Tabel.1 Mälestise nurgapunktide koordinaadid

Nr	X	Y
1	6587894,492	557481,866
2	6587892,2	557455,17
3	6587961,48	557433,22
4	6588205,459	557280,347
5	6588243,955	557308,284
6	6588221,818	557363,446
7	6588397,908	557364,079
8	6588517,84	557269,685
9	6588569,895	557374,675
10	6588523,04	557523,55
11	6588536,34	557562,66
12	6588448,295	557595,608
13	6588435,673	557589,69
14	6588419,242	557632,802
15	6588141,63	557691,88
16	6588046,086	557688,913
17	6588091,906	557639,589
18	6588084,872	557542,315
19	6588191,65	557489,43
20	6588197,65	557457,91
21	6588096,82	557493,79
22	6588027,417	557548,935
23	6587921,611	557587,558